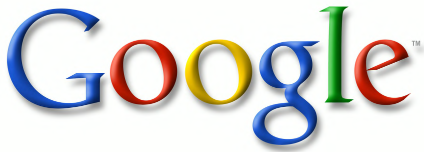

KNIHOVNA· ·HL·MĚSTA·PRAHY·
D 1323 e

38

Sborník
časových úvah o věcech veřejných.

VI.

František Palacký
jako politik a historik.

1898.
Nákladem „Studentského Sborníku“. Vydavatel Augustin Žalud.
Vinohrady, Slezská ul., 62 n.

František Palacký

jako politik a historik.

Napsal

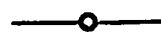
Dr. Zd. V. Tobolka.

Knihtiskárna Volter a Zika v Praze, Vodičkova ul. 38.

Svým rodičům.

Vím, že to, co veřejnosti předkládám, je jen malý příspěvek k duchu a snahám velkého muže našeho národa. Nechtěl jsem prací svojí nic více, než-li podati kostru nejvýznačnějších rysů činnosti Františka Palackého. Podařilo-li se mi to, nechávám k posouzení povolaným. Prosím však, aby se uvážilo, že studii svou podnikl jsem většinou na pramenech původních.

V Praze, 6. března 1898.

Spisovatel.

Svým rodičům.

Životopis.*)

Na severním svahu někdy hor a lesů Domorackých na Moravě, v Hodslavicích pod Radhostem, narodil se dne 14. června r. 1798 František Palacký. Otec jeho Jiří a matka Anna náleželi k vyznání evang. Augšpurskému a chovali jako drahé odkazy po předcích svých upomínky na působení Českých Bratří. Otec Palackého nebyl bohat, a proto musil jeho syn v boji o živobytí záhy doma vypomáhati. Pásal krávy, sbíral houby, prodával je na trzích a výdělek odváděl rodičům. Po vánocích r. 1807 dostal se František Palacký do Kunwaldu aby se naučil německy. Odcházel z domova znaje se v čtení, psaní i počítání a odnášeje si znalost bible, kterou již jako pětiletý chlapec přečetl. Po dvou létech z Kunwaldu se dostal do škol látinských a v srpnu 1809 stal se žákem evangelického alumnea v Trenčíně. Roku 1812 náležel mezi žáky evangelického lycea v Prešpurce, po čtyřech létech pak stal se posluchačem akademie a oddal se studiím filosofickým. V Prešpurce získán byl Palacký národu českému. Tam seznámiv se s vlastenci slovenskými, především s Jiřím Pal-

*) Užito: J. Kalouska „Nástin životopisu Františka Palackého“.

kovičem, počal zajímati se o češtinu, tam přečetl rozpravu J. Jungmanna: „Rozmlouvání o jazyku českém“ a přiveden byl v nadšení pro národ, z něhož pocházel, tam v časopisu „Týdenník“ otiskl své první věci české.

Vnímavá mysl, radost mládí, touha po vyšším vedly Palackého nejprvé na cestu básnickou. Překládal cizí, psal původní básně a konečně r. 1818 spolu s Pavlem Šafaříkem vydal i spis „Počátky českého básnictví, obzvláště jednající o tom, jak se veršovati má prosodie“. Palackého již tehdy mnozí vítali jako dobrého básníka, ale jím nikdy Palacký nebyl. Sám přiznal se hned r. 1816, že poznává svou nedostatečnost státi se velikým básníkem, a proto obrátil se k vědě, v níž bylo mu souzeno dobýti si místa jednoho z prvních.

Duševní hlad Palackého nedovedly zahnati výklady školní, on toužil stále víc a více věděti, šel dále v přesvědčení, že škola podává věci jen nejnutnější člověku průměrnému, ne však tomu, kdo chce býti duševním vůdcem svého národa. Chtěje získati si jednotný názor o světě a úkolu člověka zabýval se spisy myslitelů jako jsou Kant, Plato, Schiller, Herder, Holbach a j. a položil si základy k nové soustavě svého vědomí. „I mnou tu,“ zaznamenal k r. 1818, „daemon jakýsi tak náramně zatřásl, že všecka jistota, víra, vědomost a jestota má v nepochopitelný rum se mi sesuly. Mnoho mě krutý boj ten proti skepticismu stál, ale vítězství mi po zápasu popřáno. Není možná, aby člověk v opravdovém a důsledném skepticismu dlouho setrval, jistota citův našich příliš zřejmě na nás naléhá, než abychom déle o bytu,

o nadějích a povinnostech svých pochybovati mohli. Ani o bytu jak předmětenstva, tak i známosti naší předmětné nelze na rozpacích býti; ale jestotné spojení podmětného znanstva našeho s předmětenstvem jest ta otázka, která filosofy mezi sebou věčně rozdvojuje. Já sám i brzy uvrhl se na zásadu pouhé podmětnosti naší, na citelnost, za to uznávaje, že ona původním rodištěm jest celého našeho jestotného života. I ohlédav se pilně v Kantově kritice, ačkoliv mi tato ve všem po mysli nebyla. srozuměl sem sobě sám o nejdůležitějších pravdách člověčenství; šťastným jsa v tom, že i znedůvěřiv se náboženství nadpřírodně zjevenému, nábožného zřetele na svět a na život přece nikdy s očí sem nespustil, anobrž jej za hlavní předmět svého skoumání pokládal. A což se divným zdáti může, ale pravé a přírodné jest, sám Holbachův pověstný system nátury potvrdil mne co nejvíce ve pravdách náboženství; vida já zajisté, na jakových lichých a slabých základech celá tato soustava spoléhá, tím ochotněji a mocněji postavil sem se na pevnou skálu náboženství, naděje a víry.“

Palacký jako syn chudých rodičů musil i ve studiích vyživovati se soukromým vyučováním. Roku 1818 přijal proto místo učitele u paní Zerdahely a později u Karoliny Čúzy roz Kvassay. V rodinách těch uvykl Palacký také uhlazenému jednání. Roku 1820 se svými svěřenci navštívil Vídeň a seznámil se blíže s některými zástupci věd a umění, především pak s Jos. Dobrovským, potom až do února r. 1823 dlel ve vsi Čuzu blíže Komárna na statku rodičů svých žáků. Stále až

do té doby zabýval se studiemi krasovědnými. Jako výsledek jich napsal „Přehled dějin krasovědy a její literatury“ a začal spisovati „Krasovědu“. Ale studium to nezabýralo již čas jeho úplně. Touha pracovati také v dějepise rostla u něho více a více, takže konečně r. 1823 Palácký vydal se do Prahy, aby zde sebral si prameny pro dějiny husitské. Z Prahy již nikdy nepřesídlil, a k studiím krasovědným, k nimž nejednou chtěl se vrátit, se nevrátil. Jos. Dobrovský uvedl Palackého do domu hraběte Františka ze Šternberku. František Šternberk byl vlastenecký a vysoce vzdělaný šlechtic, a ten umínil si přemluviti Palackého, aby z Prahy se již neodstěhoval. Uložil mu proto nejprvé, aby sepsal rodopis jeho rodu a chtěje pojistiti Palackému určitý plat, jmenoval jej svým archivářem s platem 200 zl. ročního důchodu. Palacký jím byl odporučen král. České Společnosti Nauk a pobídnut k vědeckým pracem.

Palacký stával se osou, kolem níž se počal točiti celý život. Sám pracoval v archivech, a k práci jiné nabádal a práci organisoval. Roku 1827 založil „Časopis vlasteneckého Museum“ a s ním zároveň německý měsíčník a vedl časopisy ty tak, aby obracely pozor k věcem samým a odváděly od zbytečných hádek pravopisných, tehdy vášnivě vedených. Redaktorem Časopisu musejního byl až do r. 1838.

R. 1827 oženil se Palacký s dcerou advokáta Dr. Měchury, Terezií. V této ženě dostalo se Palackému milé a vzdělané choti. Přinášela mu srdce oddané a věrné, vedle toho pak i veliké

jmění, takže Palacký mohl zanechati starostí o chléb vezdejší a věnovati se úplně národu.

Okolo r. 1830 založil Palacký Matici Českou, ústav to na vydávání knih vědeckých přes všechny nesnáze se strany vládní činěné, a když v letech následujících nastalo přísné posuzování spisů českých, Palacký přičiňoval se svým vlivem v kruzích vyšších nesmyslnému zakazování postaviti hráze. R. 1833 přestěhoval se do Prahy na popud Palackého Pavel Šafařík, aby věnovati se mohl svým pracem, a Palacký s několika přátely přičinil se, aby mu byl na pět let zabezpečen roční důchod.

Král. Česká Společnost Nauk zvolila Palackého r. 1830 svým řádným členem a r. 1839 učinila jej svým tajemníkem. V úřadu tom setrval Palacký až do r. 1844; on do Společnosti vdechl opět dech života, on zvelebil ji a přivedl k práci.

Za jednatelství Palackého ve výboru českého Musea od roku 1841 bylo Museum všestranně doplněno a rozmnoženo. Palacký přičinil se, aby v Museu vedle dosud jedině pěstovaného odboru přírodovědeckého, brán byl také zřetel na odbor dějepisný. R. 1847 zjednal si Palacký již tolik zásluh a měl takové jméno v evropském světě vědeckém, že byl od císaře Ferdinanda jmenován skutečným členem nově založené Akademie věd ve Vídni.

Když r. 1842 počali se stavové stavěti na odpor proti absolutistické soustavě vládní, omezující jich třídní zájmy, stal se Palacký jich učitelem v dějinách českých. R 1843 v únoru a březnu přednášíval šlechticům o proměnách a působnosti českých sněmů u knížete Karla Švarcen-

berka. Jako odměnu dostal po několik let 600 zl. ročně k tomu, aby si mohl zjednati pracovníky k pomocným pracem historickým.

Rok 1848 odvedl Palackého od vědy do víru politické činnosti. Palacký navrátil se k svým studiím až tehdy, když znova se stěhoval do Rakouska absolutismus. Bylo to r. 1850. Toho léta staral se Palacký, aby Česká Matice začala vydávati slovník naučný, než jeho kroky nepotkaly se s výsledkem. — Vláda pamatovala zle Palackému jeho činnost politickou a starala se, zbaviti jej vlivu hlavně v organisování vědecké práce v Čechách. R. 1852 byl nucen Palacký vzdáti se jednatelství ve výboru musejním i předsednictví ve výboru k vystavění Národního divadla, jež zastával od r. 1850.

Práce historické zabíraly Palackého nyní úplně. Teprvé, když r. 1861 vláda konstituční znovu se vrátila do Rakouska, dělily se o čas Palackého historie s politickou činností.

R. 1862 stal se Palacký původcem spolku ku podpoře českých spisovatelů a jich rodin, „Svatoboru“, a když při příležitosti jeho šedesátiletých narozenin sebrán byl dar 15.000 zl., věnoval jej Palacký jednak k doplňování knihovny českého Musea, jednak k vydávání Pramenů Dějin Českých. Šedesátileté narozeniny Palackého byly národním svátkem českým. Města a obce v Čechách i na Moravě jmenovala jej čestným měšťanem a sousedem; fakulty právnická a filosofická v Praze čestným doktorem práv a filosofie, celá řada akademií a vědeckých spolků poslala Palackému své členství.

Palacký blížil se ku konci své pouti životní. Tuše to, sebral ještě práce své roztroušené po časopisech neb dosud netištěné v dvou knihách „Gedenkblätter“ (1874) a „Radhost“ (1871—1873). Knihy ty dle vůle jich skladatele měly se státi podkladem jeho životopisu. Z nich lze poznati, jaké touhy a snahy, pravidla i zásady vedly ho ve všelikých dobách duchovního působení jeho. Jako 78-letý kmet zavřel Palacký na vždy oči. V pátek 26. května 1876 skonal v Praze, a dne 31. května odvezli a pohřbili ho v Lobkovicích po boku jeho manželky.

František Palacký jako politik.

Roku 1848 padl absolutism v Rakousku, a národové této říše byli povoláni, aby účastnili se v praktické politice. Český národ nebyl pro úlohu tuto nepřipraven. Působení jeho nejlepších lidí v literatuře vypracovalo theorii politickou, čeští spisovatelé se svými theoriemi spěchali, aby je zkusili na půdě praktické.

Myšlének, jak uspořádati nové poměry, nebylo v Čechách r. 1848 nedostatek. V jich množství však svou sílou vynikly především myšlénky Františka Palackého. Palacký r. 1848 již padesátník svým postavením vůdčím v životě literárním předurčil si i vůdcovství v praksi politické.

Sotva že byla prohlášena v Čechách konstituce, vytiskl Fr. Palacký v „Pražských Novinách“ dne 19. března prostonárodní výklad „Co je konstituce“, hledě jím odvrátiti od všech klamných domněnek této nové formy vládní, když pak došlo jej pozvání z Frankfurta, aby se stal údem přípravného komité obmýšleného parlamentu Německé říše, zaslal dne 11. dubna 1848 presidentovi Soironovi otevřený list, v němž promlouval

„O poměru Čech i Rakouska k říši Německé“ a účast svoji odmítal.

V Národním výboru připadla Palackému první úloha. Jeho politický program stal se programem tohoto sdružení.

Když Moravané ve vztýčení požadavku, aby Čechy, Morava a Slezsko byly spojeny pod jedinou nejvyšší správou v Praze, viděli ponížení Moravy, Palacký napsal k nim jménem Národního výboru prohlášení (ze dne 6. května).

Dne 8. května byl Palacký povolán telegrafickou depeší do Vídně. Ministr vnitra Pillersdorf dne 9. května předložil Palackému císařský list, jímž byl jmenován ministrem vyučování. Palacký zdráhal se nabídku přijati a odmítl ji úplně, když ministerstvo nechtělo zaujati určité stanovisko vůči Frankfurtu.

30. května byl Palacký jmenován členem prozatímní vlády české a na sjezdu Slovanském, dne 2. června v Praze zahájeném byl zvolen předsedou. Za bouří svatodušních vybízel ke klidu a k ukončení bojů pouličních, vida v nich jen poškození věci české. Podařilo se mu sice vymoci ze zajetí studentského praesidenta gubernia hraběte Lva Thuna, nezabránil však svým vlivem bouřím, tak aby nepřekazily zasedání sjezdu Slovanského.

Když volilo se na sněm říšský do Vídně, byl Palacký zvolen na šesti místech za poslance a přijal volbu na Novém Městě Pražském. 22. července 1848 byl zahájen sněm říšský. Palacký stal se členem výboru, jenž měl vypracovati ústavu

2. září znovu Palackému bylo nabízeno křeslo ministra vyučování, a Palacký znovu odmítl.

Bouře Vídeňské, vypuknuvší dne 6. října r. 1848, překazily odbývání sněmu ve Vídni. Palacký napsal pamětní spis k ministerstvu, aby sněm byl přeložen, a za nedlouho žádosti té, žádosti to českých poslanců vůbec, bylo vyhověno.

23. února r. 1849 dotazoval se Palacký vlády v příčině vypsání voleb do parlamentu Frankfurtského, ale odpovědi již na ní se mu nedostalo. 4. března 1849 sněm byl rozpuštěn a vydána byla ústava oktrojovaná. Palacký aspoň v Havlíčkových „Národních Novinách“ dal na jevo nesouhlas s oktrojírkou a odůvodnil dne 21. prosince svoji soustavu foederalistickou.

Návrat absolutismu odvolal od politiky Palackého ke kulturnímu životu českému.

Po novém neúspěchu absolutismu, když prohlášen byl diplom ze dne 20. října 1860, znova Palacký vstoupil na pole praktické politiky. V diplomu říjnovém viděl „způsob ustrojení celé monarchie dosti spravedlivý, v němž požadavky jak státní centralisace, tak i autonomie národní dle možnosti v rovnováhu byly uvedeny.“ Ale brzy poznal, že naděje a radost jeho byla nadměrná. Patentem ze dne 26. února r. 1861, který byl pouhým výkladem a skutečným provedením říjnového diplomu, „centralisace a germanisace postavena opět za přední účel a směr ústrojí státního, ne slovy sice, ale skutkem“. V přidaném k němu volebním řádu Schmerlingovském hověno bylo německému živlu na újmu českého až příliš nespravedlivě.

Při volbách r. 1861 do sněmu českého stal se Palacký poslancem za okres Karlínsko-Brandýsský, a 18. dubna téhož roku jmenován byl doživotním členem panské sněmovny říšské rady.

Po patentech únorových Palacký v klubu českých poslanců nepřál si, aby byla obeslána říšská rada. Svolil ke kroku tomu, velice povážlivému, teprve po mnohých hádkách v klubu poslaneckém, a to z těchto důvodů:

1. Poněvadž předvídati bylo takové obeslání nejen od klubu velkostatkářského a německého, ale i v klubu českém mnozí poslanci (Krása, Čupr, Sladil a j) ohlašovali určitě, že staň se co stań, oni do rady říšské vždy půjdou, tak že odpor Čechů byl by nevedl nežli k rozkolu;

2. poněvadž tehdejší „základní zákon o zastupitelstvu říšském" v § 14. zřejmě mluvil o možnosti změny své, když by většinou aspoň dvou třetin hlasů žádána byla, a poněvadž mocnář sám prohlásil, že dostavění ústavy ponechal národům svým,

3. poněvadž obeslání rady říšské bylo slibováno a předpokládáno také z Uher a Chorvat a

4. tudíž pomocí jich byla naděje na opravení jak únorových patentů, tak i celé ústavy říšské ve smyslu diplomu říjnového.

Vstoupení mělo býti jen zkouškou, ale zkouška ta brzy Palackému dala svědectví dobrého proroka. Německá menšina dosáhla až dvou třetin hlasů v zákonodárství jak říše, tak i království Českého a všelijakými prostředky i nečestnými hleděla si zabezpečiti a utvrditi toto své postavení.

Palackému říšská rada se brzy znechutila. Dne 30. září 1861 vzal si dovolenou a od té chvíle nevkročil již do panské sněmovny.

Jako žurnalista Palacký působil nejen r. 1848, ale i v druhé době své prakse politické. Do této spadá především řada článků pod názvem „Idea státu Rakouského“ a pak četné články polemické.

Roku 1864 při příležitosti povstání polského vyslovil v časopise „Národ“ (dne 5. února) své stanovisko vůči Rusku, na četné výtky se strany mladočeské mu činěné odpověděl především dvěma výklady: Roku 1873 „Několik slov o náboženství a víře“ a r. 1875 „O roztržce v národu Českém“.

* * *

Připomenuvše tyto nutné vnější údaje, přicházíme k vlastnímu úkolu své stati, k výkladu myšlének, jež Palacký hlásal jako politik.

V první době své činnosti politické byl Palacký přívrženec tehdy v Evropě střední všeobecně rozšířeného směru, který žádal, aby v životě národním svoboda byla nejvyšším zákonem, pravidlem. Byl stoupenec liberalismu.*) „Svoboda i rovné právo všem,“ bylo jeho heslem. „Svoboda, rovnost a bratrství všech ve státu žijících jest, jako před tisíciletím tak i dnes heslem naším.“

---

*) Liberalism jest soubor zásad politických (tedy ovšem i hospodářsko-politických a sociálně-politických) vyvozených důsledně z určitého, jednotného, ode všech jiných ostře se odlišujícího názoru světového. Jinak: jest praktická nauka zbudovaná na návětách určité theorie společenské, totiž tak. zv. individualistické. A. Bráf: Obzor nár. hosp. II. 2. — Co jest liberalism? Studentský Sborník 1897. 128—130.

Svoboda dle Palackého nebyla u Slovanů host nový a nebývalý, „není štěp přinešený k nám z ciziny: jest to strom samorostlý na domácí půdě naší, jest to původní a prvorodinné dědictví dávných otcův našich.“ Svoboda vrací jednotlivcům zase nepromlčená práva člověka i lidskosti, jest ten největší dar boží, kterého člověk si přáti může ona jest podmínkou nejen blahobytu, ale i samé cnosti a důstojnosti lidské, neboť smýšlí-li a jedná-li kdo dobře ne ze svobodné vůle, ale z donucení, pak nesmýšlí ani nejedná dobře. Není však všude možná svoboda. Jen tam je na místě, kde všickni účastníci společnosti jakékoli požívají stejného práva, kde nikdo není rodilým pánem, nikdo rodilým otrokem druhého; tomu však nikterak se nepříčí, aby pro dosažení účelu společnosti jedni stáli v čele, vedli a poroučeli, druzí následovali a vésti se dali, t. j. poslouchali. Slovan jest a bude nepřemožitelným, pokudkoli heslo spojené svobody a svornosti ozývati se bude v srdci jeho.

Jako hlasatel těchto myšlének byl přirozeně Palacký proti privilegiím a nadpráví. Stará zásada poručníkování nesnáší se s přirozeným vývojem národního života tak, jako zachování dědičných privilegií a nadpráví jedné třídy národu nade druhou. Zbytky feudalismu musí býti úplně zrušeny. Mají li pravá práva ubezpečena i chráněna býti, nesmějí se uváděti nadprávími v pochybnost; nebo tato jsou výjimky od práva, tedy patrná bezpráví Palacký v ošklivosti má každé panství pouhé síly, stavící se zákonům v bok, zavrhuje všecka privilegia i nadpráví, jakož i všecky poli-

tické rozdíly stavův; žádá bez výjimky rovnost před zákonem i stejnou míru práv a povinností pro každého; kdežkoli mezi miliony i jeden parobek se rodí, tamť neznají pravé svobody ještě.

Svoboda ovšem nemůže býti naprostá. Jest třeba ji omeziti. Omezení to určuje příkaz: „čeho sobě nechceš, jinému nečiň“ – božský to pramen všeho práva i vší spravedlivosti. Jenom spravedlivý jest svobodným a silným. Svoboda žádá si dnes nejen jednotlivce, ale i celky, národy. Národnost hlásí se v životě veřejném vždy více a více k platnosti. Mýlí se zajisté ti, kdo snahu národův, jevící se za našich dnův silou co den rostoucí, aby pojistili platnost národnosti své považují a vyhlašují za uměle způsobené a tudíž pomíjející rozjaření, za poblouzení, ano za epidemickou jakousi nemoc ducha času Kdokoli prohlédne hlouběji, nebude moci nespatřovati v ní spíše skutek prozřetelnosti, přirozený totiž a proto nutný odpor naproti působení novověké vše nivelující a zjednotvárňující vzdělanosti, aby v jednotě člověčenstva nezanikala rozmanitost jeho docela. Se zásadou národnosti, za naší doby více nežli kdy probuzenou, vstoupil do světodějstva nový mocný činitel, jehož veliké dotud sotva tušené působení dovrší se teprv příštím stoletím. Interesy národní všude kladeny jsou nad politické. Co XVI. a XVII. století byla idea církve a náboženství, to jest našemu věku idea národnosti. Idea tato ovšem není jedinou vůdkyní člověka i národů. Přirozený požadavek úplné spravedlnosti pro všecky nesmí býti jí dusen. Člověk při vší vřelé lásce k národu svému vždy ještě musí

více ceniti dobré lidské i vědecké, nežli dobré národní.

Aby Rakousko bylo stělesněním těchto ideí, aby všude těmito zásadami vše se řídilo, toho Palacký přirozeně se domáhal. Žádal, aby Rakousko bylo konstitučním, neboť konstituce jest jen provedení ve státu známé oné a věčné zásady všeho práva i vší spravedlivosti: čeho sobě nechceš, jinému nečiň Národ zajisté, kterému každé národní, politické a parlamentární pohybování na věky odňato jest, kdežto zatím sousedé v plné míře jeho požívají, — takový národ propadl neúchranně dříve neb později zahynutí svému co národ, a proti smrti takové není na světě léku. Při Rakousku myšlénka na republiku důrazně musí se zamítnouti „Pomyslete si říši Rakouskou rozdělenou na množství republik a republiček, jaký to milý základ k universální Ruské monarchii!„

Rakousko musí býti rovnoprávné, chce-li pojistiti si budoucnost. Idea, na kteréž Rakouský stát budoucně jedině pevně spočívati a prospívati může, jest úplná rovnost a rovnoprávnost všech národův, pod žezlem císaře po jeho celá století spojených. Panování zásady té v Rakousku neznamená nic jiného, nežli emancipaci živlu slovanského a rumunského z nadvlády germanismu a maďarismu. Všecky národnosti i víry pod žezlem mocnářovým sjednocené musí požívati vespolek úplné rovnosti, práva i vážnosti. Právo národův jest skutečné právo přírody; žádný národ na zemi nemá práva žádati, aby k jeho prospěchu soused jeho sebe sám obětoval, žádný není povinen pro dobré souseda svého sebe sám zapříti

neb obětovati. Příroda nezná žádných ani panujících ani služebných národův. Němci před Čechy, ani Čechové před Němci nesmí míti žádné přednosti. V Čechách obě národnosti budou sobě rovny. Ve všech školách bude se řádně učiti jazyku českému jako německému, úředníci nebudou již mluviti a úřadovati řečí lidu nesrozumitelnou, dosavadní ta hatlanina kancelářská, která sice českou bývati má, které však pro nemotornost její často ani úředník ani sedlák, ba tuším ani pánbůh sám porozuměti nemůže, v brzkém čase docela zmizí, postoupíc místo češtině národní.

Rovnoprávnost nedá se uskutečniti v Rakousku za centralisace. Centralisace stojí v přímém a nevyhnutelném odporu s mravním základem celé říše a konstituce, s rovnoprávností národův. Rakousko, chce-li zachovati jednotu mocnářství a přihlížeti k rozdílným potřebám jednotlivých národů, musí proměniti se ve spolek národů rovnoprávných, musí státi na základě federativním. Nesmí to býti stát ani německý ani slovanský, ani maďarský ani romanský. Jeho těžiště je ve spolčení svobodných a docela stejně oprávněných národův. K federaci v Rakousku vede již sama jazyková otázka, o motivech pocházejících z rozdílnosti zeměpisné polohy, dějepisu, stupně vzdělanosti, mravův a náklonnosti ani nemluvíc. Rakousko jako stát přestati nemůže. Zachování, celost i upevnění této říše jest věc veliká a důležitá netoliko národa českého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé. Země české, ležící uprostřed evropské pevniny, nemohly by obstáti na délku co stát docela neodvislý.

Čechové jsou národ malý, a malí národové jsou již k zachování svého státního bytu odkázáni k associaci, čili ku právu spolkovému, tak jako jednotlivci při velikých podnicích. Svobodné Čechy nejsou možné bez mocného a silného Rakouska, a naopak. Ovšem je nutno dopřáti jednotlivým národům rakouským tolik autonomie, tolik svobodného politického pohybování, tolik vlastního parlamentárního života, kolik stačí, aby bez ujmy jednoty říšské rovnoprávnost národův stala se pravdou, aby odstranilo se nejen skutečné nebezpečenství, ale i boleplodná tvářnost helotismu u jedněch, panství u druhých. „Pokudkoli národové budou míti příčinu, báti se o národnost svou, pokud nebude v Rakousku nikdy spokojenosti a míru."

Čím jevila by se jednota státu rakouského? Dle Palackého je k tomu potřebí jen těchto záležitostí a předmětů: 1. císař a dům čili rodina jeho, 2. záležitosti zahraničné, 3. vojenstvo pozemské i námořní, 4. finance říšské, 5. záležitosti obchodu, 6. organy čili prostředky komunikační v říši vůbec. Rozumí se, že je pro jednotu Rakouska též žádoucí, aby to, co v jedné části říše za právo se považuje, v druhé za křivdu nebylo jmíno. Správa celé říše pak vypadala by takto: Říše dělila by se ve skupiny: *a*) polskou (Krakov, Halič, Bukovina), *b*) českou (Čechy, Morava, Slezsko), *c*) německo-rakouskou (Rakousy, Solnohrady, Tyrolsko s Voralberskem), *d*) illyrskou (Korutany, Krajina, Přímoří, Dalmacie). Centrum říše bude Vídeň. Jen za mimořádných okolností může i jiné město státi se sídlem vlády ústřední.

Hlavní sídla zemských vlád jsou: Vídeň, Lvov, Brno, Praha, Linec, Innsbruck, Hradec Štýrský, Lublaň, Terst, Zader. Hranice těchto skupin mohou býti změněny jen říšským zákonem. Vnitřní rozdělení vládních obvodů stanoví se dle krajů, okresů a obcí zvláštními zemskými zákony. Veškeré skupiny výše uvedené tvoří nedělitelnou konstituční monarchii. Ze své samostatnosti a autonomie ustupují moci ústřední jen to, co k trvání uvnitř silného a na venek mocného státu jednotného čili říše jest zapotřebí. Její rozdělení v administrativním ohledu řídí se dle geografické polohy, národnosti a dějin zvláštními zákony. Úplná suverenita spočívá v celistvosti říše: uvnitř však jest navzájem podmíněna nezodpovědností císařovou a autonomií říšského sněmu, zemských sněmů a obcí. Veškera vláda jest vedena ve jménu císaře zodpovědnými ministry. Jsou to buď ministři říšští neb zemští.

Říšských ministrů jest pět a to: ministr president, ministr zahraničných záležitostí, války, financí, obchodu a veřejných prací. V každém hlavním sídle zemské vlády stojí v jejím čele zemský ministr. V dřívějších královstvích může také míti titul místokrále. Každý zemský ministr má po ruce pro jednotlivé odbory zemské správy pět zodpovědných radů a to: ministeriálního radu pro politickou zemskou správu, pro soudnictví, pro vyučování a osvětu, zemskou pokladnu a zemský úvěr, pro průmysl v nejširším smyslu. V těch vládních obvodech, kde stojí v čele místokrál, mohou tito radové býti také nazýváni ministři. Zemský ministr stojí v kolegialním poměru

k ministrům říšským, ke svým radům však v poměru ministra presidenta. Říšskému sněmu je zodpověden skrze říšského ministra presidenta, zemskému sněmu však osobně; jeho radové jsou zodpovědni jen zemskému sněmu. Moc exekutivní ve všech zemích, krajích a okresích mají zvláštní jak říšští tak zemští úředníci; oni jsou podrobeni říšskému, tito zemskému ministeriu Stavovské zřízení ve všech zemích monarchie přestává.

Posavádní stavovské ústavy a fondy připadají té zemi, v níž jsou. Říšský sněm jest od císaře svoláván každoročně na jaře do Vídně, jen zvláštní okolnosti dovolují, aby byl odbýván na jiném místě a v jinou dobu. Členy říšského sněmu jsou poslanci, jež jmenují všechny provincialní sněmy říše ze svého středu, a to jednoho na 150.000 duší veškerého obyvatelstva. Říšský sněm sám dává si jednací řád a volí ze svého středu celé představenstvo. Údové jeho obnovují se každého roku z třetiny. Nová volba celé komory děje se jen po rozpuštění jejím. Každý vystupující úd jest však opětně volitelným. Po rozpuštění nebo odročení nemůže říšský sněm o žádných záležitostech jednati Sezení říšského sněmu jsou veřejná. Jen ve zvláštních případech, určí-li to sněm, mohou býti sezení výjimečně tajná. Členové říšského sněmu zastupují říši, nesmějí tudíž žádné instrukce přijímati a své právo hlasovací smějí jen osobně vykonávati. Žádný člen říšského sněmu nesmí býti k zodpovědnosti poháněn pro nějaký výrok v úřadu říšského poslance pronešený, aniž zatčen neb soudně stíhán za trvání říšského sněmu bez jeho výslovného souhlasu. Vyjmut je případ postižení

při činu. Aby snesení byla platna, jest třeba přítomnosti absolutní většiny údů říšského sněmu a absolutní většiny hlasů přítomných. Návrhy zákonů, jimiž se má konstituční listina doplniti, zjasniti nebo změniti, potřebují souhlasu nejméně sedmi desetin všech přítomných údů. Při vnitrozemských, internacionalních a interprovinciálních otázkách může se na žádost příslušných stran v říšském sněmu rozhodovati také rozhodčím soudem, od těchto v stejném počtu sestaveným Při volbách musí tyto strany dosáhnouti svého příslušného ohledu a zastoupení. Říšskému sněmu přísluší právo žádati doklady ke všem aktům, týkajícím se státní správy a chtíti vysvětlení o záležitostech říšských; vyplnění tohoto požadavku nesmí býti odepřeno, nýbrž pouze, je-li to a pokud v interesu státu, odloženo. Říšský sněm přijímá petice a jedná o nich, jmenuje a zplnomócňuje vyšetřující komisi, podává císaři adresy, žádá od ministerií předlohy zvláštních návrhů zákona a činí sám návrhy zákona a jedná o nich. Každý návrh zákona musí býti v říšském sněmu předem ohlášen, a je-li dostatečně podporován, nejméně po osmi dnech může býti projednáván. Každý přijatý návrh zákona musí býti předložen císaři k sankci, došel-li sankce, stává se hned návrh říšským zákonem. Byla-li sankce odepřena nebo odložena, nesmí tentýž návrh zákona podán býti v sezení téhož roku. Byl-li návrh zákona v sezení následujícího roku nezměněn přijat a opět nebyl sankcionován, musí býti říšský sněm rozpuštěn. Přijme-li jej pak obnovená komora opět nezměněný, nesmí mu již býti odepřena císařská sankce. Říšský sněm pečuje o to, aby

byla zachována jednota a moc Rakouska jako jednoho státu čili říše, aby všechna práva jak lidu tak císaře zůstala neztenčena a neporušena, aby byla chráněna rovnoprávnost všech národností ve státě a aby nebyla dávána přednost jedněm zemím před druhými, aby se neděly žádné přehmaty od správy říšské v zemských záležitostech a naopak. Říšský sněm rozhoduje o přijetí nebo výměně jednotlivých zemí monarchie, o dovolení nebo odepření, vtažení nebo průtahu cizích vojsk, o cestách panovníka a nástupce trůnu do ciziny, o zřízení vlády ve zvláštních případech. Říšský sněm má právo, ve všech důležitých otázkách mezinárodních celého státu pronášeti rozhodující hlas, posuzovati nebo zamítati od vlády uskutečněné nebo uskutečňované spolky státní a obchodní smlouvy a uzavření míru, kontrolovati moc vojenskou a její užívání na suchu i na vodě, stanoviti sílu vojska pro každý rok, upravovati celnictví, poštovnictví, říšské cestařství a říšské bernictví, pečovati o jednotu a stejnost mince, míry a váhy, zkoumati a stanoviti roční říšské vydání, odhlasovati říšský rozpočet pro každý rok a jednou pro vždy výdaj na dvůr císařský, zplnomocniti vládu k uzavření říšských půjček, ustanoviti zákony pro celou říši týkající se materialní části civilní i kriminální justice a učlenění soudnictví a rozhodovati ve všech pochybných případech o kompetenci jednotlivých mocí ve státě.

Sněmy zemské svolávají se císařem pravidelně na podzim v hlavních sídlech zemských vlád. Výjimečně i jinde mohou býti odbývány. Jejich zasedání však nesmí konati se zároveň se

zasedáním říšského sněmu. Do sněmu zemského volí se přímo vždy na 15.000 duší jeden poslanec; v městech však, která mají 20.000 duší a i více, přijde jeden poslanec na 10 000 duší. Zastoupení zvláštních stavů, korporací nebo interesů není. Všechno ostatní o formách a podmínkách volby stanoví si každá země sama. Každý sněm zkoumá a rozhoduje o platnosti voleb svých členů. Také stanoví si jednací řád a volí si ze svého středu celé představenstvo. Státní úředníci dostávají volbou za poslance osvobození od konání jich úřadu za sezení. Poslanci, kteří vstoupí do státní služby, zříkají se tím svého práva jako poslanci, mohou však nově voleni býti.

Zákonodárné období každého zemského sněmu trvá tři roky, může však býti i zkráceno rozpuštěním. Každé rozpuštění říšského sněmu má za následek také rozpuštění všech zemských sněmů. Než každý odstupující poslanec jest zase volitelný. Každý zemský sněm má právo žádati od vlády vysvětlení o všech odvětvích zemské správy, přijímati petice a o nich jednati, zřizovati vyšetřující komise, podávati adresy císaři a říšským sněmům a přípisy jiným zemským sněmům uvnitř říše, činiti s nimi smlouvy, pokud by nebyly říši ku škodě a neodporovaly říšským zákonům. Ku kompetenci zemského sněmu náleží vůbec zákonodárná moc pro zemi ve všech odborech a odvětvích, které nejsou přikázány výslovně říšské moci a říšskému sněmu. Žádný říšský zákon nemůže býti zrušen zemským zákonem. Zemské sněmy smějí sice proti usnesením říšského sněmu u říšského sněmu činiti námitky, tím však se neruší a

nesuspenduje platnost a provedení oněch usnesení. Všechna usnesení zemských sněmů dávají se císaři k sankci a sankcí nabývají teprve platnosti zákona. Ty body, jimž byla odepřena sankce, musí se přikázati říšskému sněmu k řádnému projednání.

Tento návrh, letem nahozený v září r. 1848 na papír, Palacký doplnil a opravil již v roce následujícím. Dovídáme se o tom sice jen úryvkovitě, nicméně dosti zřetelně. Žádal ministry zemské pro země 1. německé, 2. československé, 3. polsko-rusínské, 4. maďarské, 5. rumunské, 6. jihoslovanská, 7. italské, vedle nich pak tolikéž sněmů zemských a soudů kasačních. Ministři takoví, dostávajíce řádně důvěrné zprávy o poradách a usneseních svých kollegů říšských, museli by v čas potřeby zajížděti také sami k nim do Vídně. Hlavní výhoda ze zřízení takového byla by ta, že všecky záležitosti ústní a národní, stojící pod ministeriem zemským, daly by se odbývati až do instance nejvyšší v řečech národních; zásada rovnoprávnosti národů přestala by býti pouhým mámidlem.

Pro záležitosti říše bylo by třeba zvláštní rady, říšské rady. Rada ta, složená z mužů nejzkušenějších a nejváženějších u všech národů Rakouských, a záležející asi z rady užší, údů totiž stále ve Vídni přebývajících, a rady širší, roztroušené po všech krajinách, měla by za povinnost, sloužiti dobrým zdáním svým v každé státní potřebě, jak ministrům, tak i mocnáři samému, avšak pod výjimkou, aby i císař pán i ministrové jeho měli dokonale vždy na vůli, dle vlastního

uznání svého šetřiti a poslouchati rady této, neb nic.

Existence státu rakouského ovšem vylučuje připojení se k říši Německé. Obě mocnosti, říše Rakouská i Německá, vedle sebe rovnoprávně musí býti ustrojeny. Spojení státní a splynutí Rakouska s Německem nevedlo by než ke mravnímu porušení a zničení obou států, poněvadž by pak každý z nich ustanoven byl k tomu, aby podkopal politické základy druhého.

Zvláště třeba je stanoviti, jaké postavení ve svazku Rakouska budou zajímati ty země, které obydleny jsou Čechoslovany. Jsou to Čechy, Morava a Slezsko. Jako v minulosti tak i nyní tvořiti mají samostatný celek, dříve nazývaný koruna Česká. Tím ovšem není řečeno, že by Morava byla od Čech odvislá. Není od Čech odvislá, není nesvobodná, byvši od jakživa považována i chována co stejnořádná, co stejně oprávněná část jednoho celku. Pro jednotu zemí českých mluví i tyto důvody: příroda i člověk jsou tu tak stejní, že je jen jména od sebe dělí. Naše poměry národnosti jsou v obou zemích tytéž: národ u větším počtu mluvící jednostejné nářečí slovanské, pomíchán živly německými skoro stejnou měrou; stupeň vzdělání na obou stranách sotva rozdílný, žádné poměry společenské neb mravy a zákony znamenitě od sebe se lišící, žádné různé materialní interesy, stejné poměry a potřeby orby, živností a obchodu, průmysl méně se potýkající než vzájemně se nahražující a doplňující. Školy a vyučování, jakož i celé spořádání vnitřní správy zemské musí přiměřeně ke zvláštním poměrům

národnosti, tedy v obou zemích, dle stejného způsobu býti zřízeny. Země české nemohou pomýšleti na nějaké spojení s Ruskem. Rusko hrozí během čím dále tím rychlejším zploditi a založiti universální monarchii, t. j. nepřehledné i nevyslovitelné zlo, neštěstí bez míry a hranic. A z toho důvodu Čechové musí býti proti monarchii ruské; „ne proto, že by monarchie ta byla Ruská, ale že by byla universální".

Cesta, po níž Palacký chtěl dojíti těchto požadavků, byla cesta vzájemného srozumnění a svobodného přesvědčení. Násilí se vyhýbal. Násilí všude vede za sebou stav války, v nížto všecko přirozené právo se zapírá, mizí a hyne. „Přikročíme-li k násilí, pak nejsme lepší nad své protivníky". Ovšem chtíti pokojné sjednávání, neznamená dáti ruce do klína. „Si vis pacem, para bellum." Musíme býti hotovi, abychom, kdyby toho třeba bylo, násilí zahnali násilím."

Myšlénky uvedené zastával Palacký r. 1848 a 1849 a neustoupil od nich celkem ani tehdy, kdy podruhé stal se vůdcem české politiky. Bylo to od let šedesátých až do jeho smrti. Přirozeně však v jiné době bylo třeba ujasniti mnoho z toho, co dříve, za první doby politické prakse, bylo hlásáno, a případně i změniti něco z toho, co změniti za jiných poměrů stalo se nutností. Stoupencem liberalismu byl Palacký i nyní. Nepopřel svoje zásady dřívější o svobodě, ale také nechtěl, aby byl stotožňován s některými zrůdami liberalismu. S naukou Rotteka a Velkera dle šablony francouzské vyslovil svůj naprostý nesouhlas, naukám pantheismu a materialismu vyhlásil nepřátelství.

„Kdežto dávné učení usilovalo povýšiti člověka k božnosti, strhuje a pudí ho materialism naopak upřímo do bestiality. Naprosté sobectví jest jí jediným cílem, jedinou realitou. Mravní ušlechtilost, uznání povinnosti, zapření sebe a oběti z víry, z naděje i z lásky, považují se za pošetilost; touha po ideálech (dle slov Krista Pána „po království božím") za bláhové blouznění; jediné pravidlo a vzor činnosti jsou jen „edle Raubthiertriebe" (popudy dravců ušlechtilých), tedy sobectví. ostražitost, ouskok a násilí". — Naprosté svobody ani v této době si nepřál. Svoboda, dle Palackého nesmí nikdy odporovati pravidlům mravnosti, nesmí protiviti se právu jiných, a co s tím souvisí, nesmí nikdy odporovati nejvyššímu a poslednímu účelu státu a právní jistoty.

Lékem proti všepožírajícímu egoismu jest cit národnosti. Národnost je pravá matka vlastenectví a hojných ctností občanských. Národ bez pocitu národnosti podobá se člověku neznajícímu citu pro čest; můžeť nebýti zlým, ale k velikým obětem a činům, ježto rozehřívají srdce lidská, zakládajíce spolu blahobyt občanský, málokdy schopným bývá. Zásada národnosti má i podrží úlohu svou v oekonomii světa na věky, a všecko lidské horlení a brojení proti ní bude vždy jen foukáním proti větru. Zachování a vzdělávání národnosti jest přikázání a zákon mravní, kterémuž nemůže derogovati nižádné přikázání positivné. Ušlechtění jazyka jest podmínkou ušlechtilejšího života duchovního..

Jako hlasatel liberalismu byl i nyní Palacký proti nejhorším a nejkřiklavějším protivám všech

moderních jmén, proti feudalismu, lénům a vasallům. Jeho postavení však vůči šlechtě a jejím privilegiím nebylo naprosto odmítavé. Byl přesvědčen, že, potrvá-li úplná rovnost všech před zákonem jen skrze několik generací, vše co papírového jest ve šlechtě, psané milosti, tituly a privilegie, pokud vůbec ještě mají jakou váhu ve státu, buď přestanou samy sebou a nebude potřebí rušiti jich, aneb spadnou na pravou cenu svou, totiž na pouhou památku, která neškodíc a neubližujíc nikomu, nemůže se státi předmětem spravedlivé zápovědi zákonodárné. Šlechtě odnímati titule i práva čestná Palacký si nepřál, nechtěl však také přiznati jí privilegia politická na základě pouhého rodu. Šlechta nemá dbáti interresů svých materielních, má hleděti si zvelebení svého národa a opatrovati jeho politické zájmy. Nikdy však není dobře, chováním nešetrným, ba nezdvořilým odvraceti od sebe napořád zámožnější třídy v. národu.

Tyto zásady v Rakousku mohly se uskutečniti jen za federalisace. Federalisace znamená rovnoprávnost všech národů v říši Rakouské, centralisace a dualism je toho zapření. Centralisace v Rakousku je tolik co germanisace, ona zapírá libovolně právo národnosti; dualism pak poděluje jen Němce a Maďary, je jen dvojí centralisací, je proti přírodě a proti právu, je dvojnásobné zlo. Rakousko nesmí míti panství ani německé ani maďarské. Idea Rakouska je nyní rovnoprávnost národů, ono se má státi této idey hlavním jevištěm a vzorem. Že tomu tak, v tom musí utvrditi nás následující premisy: 1. ve státu Rakouském pa-

novati má právo a zákon (t. j. vůle veškerenstva státního), a nikoli hmotné násilí neb libovůle jedněch nad druhými, 2. stát rakouský skládá se z národův různorodých, 3. žádný národ nemá práva nad národem jiným, aniž má neb může užívati tohoto co prostředků k účelům svým zvláštním.

Rakousko musí se skládati ze skupin. Jaká a která mají býti skupení ona in concreto? Co má jim sloužiti za základ, jazyk-li či historie, zeměpisná poloha i sousedství, či shoda potřeb duchovních i materiálních? A pak jsou historicko-politické individuality, jako ku příkladu Slezsko, Bukovina, Salcbursko atd. dostatečny, aby tvořily taková skupení samy pro sebe? —

R. 1849 Palacký vyslovil se pro základ čistě ethnografický, v druhé době svého politického působení smýšlení své změnil. Stalo se to hlavně pod vlivem theorií barona Eötvöse, který v knize „Die Garantien der Macht und Einheit Oesterreichs“, anonymně roku 1859 několikráte v Lipsku vydané, vyslovil theorii historicko-politických individualit. Palacký Eötvösovy názory přijal za své. Federalism Rakouský jest federalism sui generis, rozdílný jak od Švýcarského a Severoamerického, tak i od tehdejšího Německého. Hlavní známkou a podstatou federalistického zřízení jest rozdíl, kterýž se činí mezi záležitostmi říšskými a zemskými, a tudíž také mezi jednotnou vládou říšskou a rozličnými zemskými vládami. Pod centrální vládu říšskou náležejí výhradně záležitosti týkající se 1. panovničního domu Rakouského, 2. poměrů říše zahraničních, 3. války, a tudíž i vojenstva i námořstva státního, 4. financí a dluhův říšských,

5. obchodu jak zahraničního tak i domácího mezikrajného, a tudíž i celních záležitostí i všech k obchodu takovému potřebných prostředků komunikačních Pro ústavní jejich vyřizování bude tedy potřebí jak zvláštních orgánů vládních, zejména ministerií říšských, tak i ústředního sněmu říšského. Ostatní záležitosti veškerý, zejména ku př. politická správa zemí, školství vyšší i nižší, soudnictví veškero atd. náležejí dle těchže zásad do područí vlád a sněmův zemských. Bez autonomie zemské nemůže nikde dlouho státi a setrvati svoboda občanská i politická. Seskupení zemí Rakouských nemůže býti jen dle zásady ethnografické, nýbrž dle zásady poměrů historických, geografických a ethnografických zároveň. Každé skupení pak má míti svého vlastního kancléře neboli ministra při ústřední vládě říšské.

Společný sněm říšský nemá býti nic více a nic méně, nežli deputace od sněmův zemských posílaná vždy a pravidelně ad hoc, t. j. k vyřizování společných záležitostí říše. Systém dvoukomorní při říšském sněmu Palacký neodporučoval, přál si jej však naopak při sněmech zemských. Komora vyšší byl by senát, nižší komora poslancův. Do oboru vlády říšské náležely by všecky daně a dávky nepřímé, vládě zemské daně pak a berně přímé.

Pokud by nestačily příjmy říšské, musely by pokladny zemské přispívati k nim dle kvoty, která by se mezi zeměmi v poměru s jejich přirozenou silou a možností, společným ustanovováním pokaždé jednou na delší řadu let předem vyměřila. Při poradách poslanců všech národů Rakouských

Palacký nechtěl, aby užíval každý svého jazyka přirozeného. „Byl by to pravý nějaký Babel, vedoucí ne k srozumění a sjednocení, ale k různění a rozptýlení.“

Jednu skupinu tvořila by koruna česká. Obnovily by se zase někdejší generální sněmy zemí koruny České, při tom však Čechy i Morava nepřestaly by míti také své zvláštní sněmy České i Moravské, ježto země každá bude chtíti podržeti své jmění pro sebe. Vůbec obnovení někdejšího spojení Čech a Moravy neznamená bráti Moravě autonomii a samosprávu. —

Prospívání idey státu Rakouského viděl Palacký v druhé době své politické prakse v pokojném přátelení se Rakouska s Ruskem. Palacký změnil názor svůj pokud se týče Ruska. A právě tak, jak jest patrná tato změna, tak i patrné je pro ni vysvětlení. Rakouská vláda zničila příliš záhy ty naděje, jež vznikly udělením konstituce r. 1848 a nepostarala se o jich obnovení. Oktrojírka, návrat absolutismu, jeho pád a pak dualism dovedly spíše odvraceti nežli získávati. Jiné poměry pak byly na Rusku! Po Mikulášovi I. nový car měnil nehybnost vládní a zaváděl četné reformy; r. 1861 bylo prohlášeno tam vybavení z nevolnictví, od r. 1862 až do r. 1865 byly zaváděny novoty v soudnictví, censura byla zmírněna, přehrady Mikulášem zbudované mezi Ruskem a Evropou byly ztrhány. Čechům na jich pouti r. 1867 do Petrohradu a Moskvy dostalo se zvláště laskavého přijetí. Zda je pravděpodobné, že to všechno nebylo by působilo na ty, kdo čítali se s chloubou k velké rodině Slovanské? Palacký se změnil,

pokud se týče Ruska a opakuji: změnil se zcela vysvětlitelně. Dříve obával se monarchie Ruské, ne proto, že by byla Ruská, ale proto, že byla universální, v druhé době příčiny k tomu nenacházel. Osvícení Rusové všichni nejen prý netouží po rozšíření hranic říše své na západě, ale považovali by je i za nehodu, kdyby k němu jakoukoli příčinou donuceni byli. Nejen že prostranství říše jest již tak ohromné, že každé rozmnožení jeho přimnožilo by vládních nesnází, ale i každé vtělení nových živlů národních do Rus ohrozilo by napotom charakter dějin ruských. Přátelství k Rusku neznamená přijetí jich jazyka.. Čechové své vlastní řeči a literatury se nikdy nevzdají, nebudou však také brániti se učení ruskému jazyku, čím více bude ruská literatura poskytovati poučení a útěchy.

Sny o utvoření a uvedení jednoho jazyka všeslovanského jsou — sny a nic více. Kdyby Čechové upadli pod panství Ruské, nikdy by nebyli spokojeni, neboť Čechové nemají býti nikomu poddáni než sami sobě. Vláda Ruská pro nás Čechy ničeho neučinila, a nelze proto mezi ní a Čechy mluviti o nějaké lásce. Jinaký jest ovšem poměr od národu k národu. Identita ducha Ruského i Českého co do víry a náboženství jest nepopěrná. Ruští Rozkolníci právě tak jako Čeští Bratři jeví úplnou identitu ve způsobu, jak jedni i druzí pojímali a vedli svou věc, v oddanosti mysli především k náboženství, v opravdovosti a hlubokosti přesvědčení, v horlivosti a obětavosti, kterou o články své se zasazovali, v chytrostech, kterými unikali jak odporům cizím, tak i zákonům

trestním své doby, až i v lichých několika sylogismech, jimiž se hájili. Z této totožnosti však nesluší hned uzavírati, že by Čechové, dle přání mnohých Rusů, snadno také přilnouti mohli k církvi pravoslavné, kdyby ji jen znali. Způsoby církve Ruské nebyly by pro Čechy tuze vnadnými, leč by ona prve — odhodlala se k některým reformám, ne ve věrouce, ale aspoň při bohoslužbě. Obyčejné liturgie, dlouhé a jednotvárné, mluvíce jen k citu a nikoli také k rozumu, neuspokojily by, nýbrž dříve unavily ducha Českého, nezvyklého pouhé pasivnosti, ale potřebujícího i požadujícího samočinnosti a ruchu myšlének i v konání náboženství; žádáť ono ve chrámu páně slýchati a rozjímati také kázání poučná, chce zpívati nahlas i s obcí atp. Též náramná přísnost postů pravoslavných byla by mu protimyslná. A zda je naděje, že by způsoby ty se brzy změnily? A ani písmo Rusů nepřijmou Čechové. Bez známosti latinky vzdělaný Rus se neobejde, písmo pak české značí zvuky slovanské všechny co nejurčitěji a nejprostěji. Výměna věci dokonalejší za méně dokonalou nebývá nikomu vhod a vděk. Tato neshoda v církvi i písmě ovšem neruší příbuzenství a obapolné náklonosti mezi Čechy a Rusy.

Vedle těchto názorů, jejichž kostru nalézti lze v první době politické činnosti Františka Palackého, shledáváme se v periodě druhé s otázkami, jichž zodpovězení dříve nebylo tak naléhavé jako nyní. Snahy Rusínů, vyjasnění stanoviska demokratického, otázka židovská a·p. teprve nyní domáhaly se u nás silněji svého oprávnění a nutily politika, aby zaujal k nim určité posta-

vení. Palacký dobře všechno to stopoval a své myšlénky o jednotlivých bodech formuloval. Snahu Rusínů po úplné samostatnosti Palacký neuznával. Dle něho jazyk malorusky jest vždy nářečí ruské a nikoli polské, a má se ke spisovnému jazyku ruskému asi tak, jako slovenské nářečí k českému, chorvatské k srbskému, tyrolské k německému, provencalské k francouzskému. Nepopíral práva nářeči rusínskému, aby bylo také v knihách a v literatuře užíváno, než neuznával to za věc dobrou a žádoucí. Není dobře, aby literatury drobily se do nekonečna, zvláště když k tomu není dostatečného historického podkladu. — —.

O pojem demokracie nemohl se Palacký shodnouti s některými svými současníky. Kdežto tito akcentovali jen vládnutí lidu, onen ukazoval také na objekt vlády, to jest na lid. Demokracie tedy značí pak tolik, že v ní společnost státní řídí se dle vůle veškerého národa, a nikoli dle vůle buď jediného člověka, buď zvláštního nějakého již napřed dědičně ustanoveného a privilegovaného počtu osob, stavův, korporací atp. V demokracii celý národ a veškery vrstvy lidu společným usrozuměním ukládají sobě zákony, jimžto pak stejně podrobeni jsou všickni bez výjimky, a rovnost před zákonem jest předním i podstatným požadavkem jejím.

Přes to, že Palacký hlásil se k demokracii ve smyslu právě udaném, nebyl přívržencem hlasování všeobecného (suffrage universel). K tomu, aby někdo mohl dávati platný hlas o pravém zřízení poměrů společenských státních, nestačí, aby byl člověkem Kdyby to stačiti mělo, pak nesmělo

by se právo hlasování odepříti ani ženám ani dětem obojího pohlaví až do těch nemluvňátek. Ostatně jest patrné, že i zastanci všeobecného hlasování předpokládají meze, kde by ono se mělo zastaviti, jen že titulu právního k tomu nemají a neznají. Právo veřejného hlasování ve státech konstitučních není přirozené ani všelidské (jako ku př. svoboda svědomí, právo vlastního sebeurčení atp.), ale jest právo p o l i t i c k é, jest úřad veřejný, ku kterémuž povolávají se jen ti, kdo k němu nad jiné způsobeni a schopni bývají. Kdo by to zapíral, musil by nutností logickou přisvědčiti konečně i k té absurditě, že netoliko představení obcí a okresův, ale i ministři a vladaři celých říší měli by ustanovováni býti pouhým losováním, a to až i mezi dětmi.

Pokud se týká otázky dělnické, patřil Palacký mezi stoupence liberalismu Neupíral, že i kapitálu v rukou boháčových se často nadužívá naproti těm, kdož nejen z práce rukou svých jsou nuceni býti živu, a že i mezi fabrikanty a dělníky vznikají poměry podobné, jako panovaly až do r. 1848 mezi vrchnostmi a poddanými jejich, doufal však také, že cokoli v nich jest násilného a křivého, musí se konečně dle spravedlnosti zákonně zříditi a napraviti. Jedná se o cesty vedoucí k nápravě. Cesty, jež navrhuje tak zvaná „internationála“, totiž zrušení práva vlastnictví, práva rodinného, dědičnosti atp. jsou nejen bezbožné a hříšné, ale i pošetilé samy v sobě a nevedou k cíli. Komunismus, byť i bez krvavého boje všech proti všem provésti se dal, uvedl by za krátko celé pokolení lidské do stavu zhova-

dilosti, obrácením Darvinovy smyšlénky zrovna na ruby; a socialism jen potud se dá chváliti, pokud se rozumí a provozuje ve smyslu prvověké církve křesťanské, aneb někdejší Jednoty bratří českých, kdežto bohatí a chudí věrně cítili solidárnost svou a dobrovolně ochotni byli pomáhati sobě vespolek. Socialistické školy ve Francii po návodu hraběte St. Simona, Fouriera a Proudhona nenašly v Palackém stoupence. Dělníci prý domohou se potřebné záštity prospěchů svých cestou zákonodárnou jen tehdáž, až přesvědčí veřejné mínění o spravedlivosti svých požadavků. Toho domohou se ne lichým mudrlantstvím, ani hulákáním jakýmkoli, ani tajným spikáním a spolčováním se, ani konečně utíkáním se k jakémukoli násilí, ale jen rozumným a důkladným objevováním a překládáním skutečné pravdy a křivdy. „Dělník nikde není považován za parobka; za mzdu vysazenou pracuje jen kdo chce, kdo nechce, není ku práci nucen.“

O Židech nesoudil Palacký právě sympaticky. Židům „stačí všude a ve všem jen legalnost; co nad ni vyniká ve světě mravním, smýšlení spanilé, velkomyslné a po rytířsku čestné, toho ani neznají, ani, jako nějaké pověry, znáti nechtějí; v ohavnosti mají vše, co během věků historicky se ustrojilo a ustálilo, protože historie neposkytuje jim nikde titulů pro jejich choutky a pretense; „popudům dravcův ušlechtilých“ učili se dosavad nejraději u lišek, zejména v obchodech i na bursách, ale již rádi vítají také vlky ve středu svém, zvláště co přibíhají k nim z oslavné „říše bohabojnosti a mravův spanilých“.

Ještě jedné věci zbývá se dotknouti. Ani v této době Palacký v taktice neodklonil se od mínění dříve vysloveného. Vzdělanost byla mu cesta přední, ale ne cesta jediná. Vyhýbal se násilí, ale v případě nutnosti neštítil se ho. „Kdo slabým se cítíš, nehledej útočiště a spásy v násilí, ježto jest meč na obě strany broušený, ale hleď spojiti se s tím, co jest nejmocnějšího na světě, abys jím nabýval vždy nové síly; jest to právo a spravedlnost, kteréžto, ač násilím často a dlouho dušené, po dočasném pádu zdvihají se vždy v rostoucí síle, a majíce boha samého ku pomoci, odolají konečně všem branám pekelným!“ „Násilím nedodělali bychom se ničeho dobrého. Jest nás 5 milionův, obklíčených nepřátely téměř odevšad; kdyby nás bylo 50 milionů a to svorných, nesměl bych ovšem tak mluviti.“

*

Zásluhy velkých lidí spočívají v tom, že dovedli vysloviti to, čeho bylo plno jejich okolí. Ta věta platí také o Palackém. Jeho program politický se tušil za doby jeho všeobecně. Palackému však náleží zásluha přesného vymezení. Myšlénky jeho nebyly naprosto nové. Idea státu Rakouského sama nebyla ničím jiným, než vyjádřením toho, co dříve hlásal Kollár ve své vzájemnosti, *) liberalism pak byl směr pokrokový v celé vzdělané Evropě. Palacký dovedl prvky, roztroušené všeobecně, přizpůsobiti českým poměrům. Zásluhu jeho ani to nijak nezmenšuje, že sám byl v mno-

*) Murko M. Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Graz 1897 282.

hém nevyjasněný a na váhách. Vždyť r. 1848 byl první praktickou naší školou politickou. Není se diviti, že theoretik-politik, dostal-li se do praxe, byl v přesvědčení svém zviklán a slevil i měnil to, co dříve hlásal. Může se Palackému vytknouti neujasněnost, nemůže se mu však upříti, že stal se původcem prvního politického programu českého a že pro program ten celou svou bytostí pracoval.

František Palacký jako historik.

„Tyto ferie poznav já z jedné strany bytnost pravé poesie a nemožnost svou státi se kdy velkým básníkem, z druhé pak strany náramný nedostatek naučných knih ve literatuře české, na kterýž mě v Trenčíně obzvláště P. Zoubek, Tablicův test, pozorliva byl učinil, ustanovil jsem se na tom, že již cele a jedině naukám se odevzdám a vší silou na tom budu, abych někdy, pokud mě stačiti bude, nedostatku onomu poulevil.“ Těmito slovy zaznamenal si roku 1816 František Palacký obrat ve svém životě, přechod od dráhy básnické na dráhu vědeckou. Tehdy ještě nevěděl Palacký, pro který obor vědecký určitě se rozhodne. Jeho vábila krasověda i dějiny národa českého, byl na váhách téměř až do roku 1822. Toho roku však zdá se, že pochyby jeho pominuly. „Já ostatně, sděloval J. Kollárovi tehdy, nyní celý v historiech vězím; nelze mi žíti, nebudu-li moci do vlasteneckého dějepisu se dáti. Aspoň Husitstvo, budu-li živ, jistě popíši. Jest se čemu hněvati, jak málo se té slavné krajanov našich doby doma i venku šetří“. V dubnu 1823 odebral se do Prahy, aby tu prostudoval prameny dějin husitských, a z Prahy ne-

přesídlil již nikdy více, třeba že jeho úmyslem při příchodu do ní bylo, za dvě léta se navrátiti. Jungmann, Presl, Hanka, Norb. Vaněk srdečně vítali mladého literáta, Jos. Dobrovský v historii hned stal se Palackému učitelem. Každodenně zval jej k sobě na cvičení ve čtení starých písem a k poznání pramenů dějin českých a uvedl jej také do domu hraběte Františka Šternberka, kde započala se činnost Palackého na poli českého dějepisectví. Palacký neodklonil se již od cesty, na niž se dostal. R. 1827 byl učiněn první počátek, aby se stal Palacký historiografem království Českého; dne 7. března 1831 bylo mu sněmem uloženo, aby sepsal celé dějiny české za honorář 1000 zl. ročně, a dne 24. listopadu 1838 byl mu udělen císařem Ferdinandem titul českostavovského historiografa. Palackého dráha životní byla od té doby určitě, vymezena.

Jak neutěšený byl stav českého dějepisectví, když Palacký octl se v Praze s úmyslem této vědě se věnovati! Nebylo žádné soustavné práce, nečinily se kroky a přípravy pro ty, kdo dle požadavků moderního dějepisu měli psáti jednou české dějiny. Archivy bohaté domácí i cizí zůstaly skorem netknuty, o pomocných vědách historických bylo jen slabé tušení, kritiky historické bylo po skrovnu. Až na tři jména Gelasia Dobnera († 1790), jehož Palacký právem nazval „otcem kritiky české“, Jos. Dobrovského († 1829) a Frant. Mart. Pelzela († 1801) bylo dějepisectví české nekritické opisování kronikářů a legend, vypravování bez ducha a srdce, často sice s velkými nároky, ale s malou cenou. Gelasius Dobner

překladem Hájkovy kroniky do latiny a jejím rozborem do r. 1198 sáhajícím, položil základ ke kritice historické a vydáváním pramenů dějin českých, třeba že ne správným, obrátil pozor k tomu nutnému požadavku dějepisu, který až do jeho doby vlastně ležel ladem. Jos. Dobrovský byl kritik prvního řádu, ne však vždy ve výsledcích správný. Jeho studie o nejstarších dějinách českých trpěly tou vadou, že nebylo v nich užito všech pramenů, které po ruce byly. Fr. M. Pelzel v archivech hledal prameny pro práce historické a v studiích o Karlovi IV. a Václavovi ukryl velmi mnoho, co do dnes neztratilo svoji cenu. Než ani on nebyl historik, který by býval řádně pochopil úkol moderního badatele. Pelzlovi chyběl ten velký podklad názoru světového, který mají míti ti, kdo chtějí podati vědecké práce dějepisné.

Jest přirozeno, že Palackému za takového stavu dějepisectví musilo býti teskno a úzko. Chtěl psáti dějiny svého národa a poznal, že vlastně pro úkol takový není připravena cesta. On nechtěl opisovati jen zprávy kronikářů, jako činili někteří jeho předchůdcové, nýbrž na základě původních pramenů, listin především, měl v úmyslu psáti své dílo. A k takovému úmyslu nebyly položeny dosud u Čechů základy. Nebylo kritických vydání kronikářů, nebyly sbírky listin, pomocné vědy u nás se nepěstily, samostatných zpracování jednotlivých dob dějin českých, vyhovujících požadavkům moderního dějepisu nebylo. Proto chtěl-li Palacký vypravovati dějiny, musil nejdříve sehnati si materiál, o nějž by svoje tvrzení opřel, musil najíti cesty, aby tam, kde materiál chyběl, jej mohl nahraditi, musil kriticky

zkoumat, pokud materiálu sebranému se má věřit a jak se mu má rozumět, a teprve potom mohl přistoupiti k vypravování dějin. Palackého dějepisce musil předcházeti Palacký sběratel listin a kronik, jich kritický posuzovatel a vykladač.

Od roku 1823 sbíral Fr. Palacký materiál pro své práce a neustal v činnosti té až tehdy, kdy Prozřetelnost skončila jeho pouť životní. Je obdivuhodná jeho práce po této stránce! R. 1829 vydáním „Starých letopisů českých od roku 1378 do r. 1577, čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané“, na poli kritického vydávání pramenů dějepisných položen byl Fr Palackým u nás základ.

Palacký stanovil pro práce podobné pro budoucnost pravidla. Na vydavateli žádal úplnost v rukopisech, na základě nichž se vydání pořádá, a uvádění různočtení. Látka sebraná má se dle roků a dnů spořádati tak, aby se „ani slovíčka do textu nevkládalo“. Kde v rukopisech několikeré zprávy o témže příběhu se scházejí, tam má se vybrati „starší aneb pravděpodobnější za text“, kde textové v rukopisech od sebe se dělí, tam postaviti se mají „za základ slova svědka věci nejbližšího“. Přesně má byti stanoveno, v kterém rukopise co jest, jakož i podati zpráva o stavu rukopisů a o spisovateli vydávaného díla. Kritické poznámky je také třeba připojiti, ale jen tam, kde jich jest „pro uvarování omylů historických nevyhnutelně potřebí,“ poznámky vždy mají šetřiti „co největší krátkosti a skromnosti“. —

Velké cesty, které Fr. Palacký vykonal za svého života po Evropě, přinesly českému dějepi-

sectví bohaté poklady. Palacký, co sebral, nemusil vydati, ale vydal, a to z těch důvodů, že poprvé připouštěl možnost pochybení ve svých vývodech, a tu chtěl, aby prameny vydané posloužily k lepšímu objasnění doby, po druhé že chtěl, aby to, co podává jako vypravovatel dějin, mělo důvěru u čtenáře a mohlo býti kontrolováno. Z této snahy vyplynula celá řada vydání pramenů pro dějiny české. Ukázky ze své cesty do Říma r. 1837 podal Palacký v německém spise „Literární cesta do Italie r. 1837 za účelem vyhledání pramenů pro dějiny české a moravské.“ („Literarische Raise nach Italien im Jahre 1837 zu Aufsuchung von Quellen der böhmischen u. mährischen Geschichte“), staré písemné památky české i moravské vydal v Archivu českém. Archiv český byl spis pokračující a měl dle plánu svého zakladatele obsahovati vždy „jen písemnosti původně českým jazykem psané“. Dle obsahu se rozdělovaly v: *A* psaní poselací všelikého druhu; *B* zápisy zemské obecné a sněmovní, též listiny královské a úřední; *C* listiny soukromé; *D* výpisky právní a dějinné; *E* výtahy a přehledy z listin čerpané. První svazek vyšel r. 1840, a poslední za života Palackého byl svazek šestý. Palacký myslil původně pro české památky vůbec věnovati Archiv český, r. 1862 však již se omezil jen na památky „z nejstarší doby až po r. 1526“, klada si zároveň za podmínku býti co nejúplnějším a obraceje zvláštní zřetel k těm písemnostem, „ze kterýchž nabývají světla všeliké poměry právní a odvěké proměny jejich v národu našem.“ Vymezením tím ovšem stanovil jen dráhu sobě, ne potomkům. Jim zůstavil „péči o další v té věci pokračování“.

Vykládati, co českému historikovi znamená Archiv český, bylo by věcí zbytečnou a bezúčelnou. Ale aby i neodborníci mohli poznati význam Archivu českého z doby Palackého, uvedu přehled těch pramenů, které Palacký v sbírce té sehnal a vydal.

Z psaní poselacích všelikého druhu uveřejnil v díle I.: „1. Psaní česká císaře Sigmunda od r. 1414 do 1437. 2. Psaní pana Viléma z Pernšteina od r. 1520 (Polovice první). 3. Dopisy Zvíkovské od r. 1458 do 1477. 4. Dopisy Bavorské od r. 1440 do 1520. 5. Dopisy Táborské od roku 1441 do 1447. 6. Králové Jiří a Matiáš v Moravě r. 1470. V díle II.: 7. Dopisy p. Alše Holického ze Šternberka od r. 1436 do 1451. 8. Psaní p. Viléma z Pernšteina od r. 1520 a 1521 (Polovic druhá). 9*a*) Dopisy p. Kašpara Šlika z Holice, nejvyššího kancléře říše Německé, od roku 1445 do 1448. 9*b*) Dopisy p. Prokopa z Rabšteina od r. 1444 do 1448. 10. Psaní o zášti mezi Jindřichem z Dubé a na Humpolci a Petrem Malevcem z Pacova r. 1413. V díle III.: 11. Rozličné dopisy p. Oldřicha z Rosenberka od r 1420 do 1453. 12. Psaní rozličných osob od r 1396 do 1440. 13. Dopisy rodu Švamberského z 15. stol. V díle IV.: 14. Dopisy rodu Hradeckého od r. 1441 do 1451. 15. Pře Racka Kacovského s Budějovským od roku 1472 do r. 1484. 16. Příklady listův holdovních z 15. stol. 17. Dopisy Domažlické od r. 1450 do 1509. 18. Dopisy pánů z Kolovrat od r. 1446 do 1450. 19. Dopisy a zápisy pánů z Lobkovic od r. 1433 do 1458. V díle V.: Dopisy pana Jiřího z Poděbrad r. 1445 do 1457. 21. Psaní Jiřího krále Českého. 22. Psaní rozličných osob z r. 1471

a násl. V díle VI.: 23. Psaní Uherského krále Matiáše Korvina v létech 1469 do 1487 do Čech českým jazykem vydaná. 24. Psaní Vladislava II. krále Českého (Zbírka první z r. 1471 do 1483). 25 Psaní Hilara Litoměřického co administratora Pražského arcibiskupství ku katolíkům českým, aby krále Jiřího nebyli poslušni. 26. Psaní rozličných osob z r. 1471 do 1490 (Zbírka druhá).

Ze zápisů zemských obecních a sněmovních, pak listin královských a úředních obsahuje díl I.: 1. Král Václav a jednota panská od r. 1394 do 1401. 2. Zápisy Pražské obecní od r. 1406 do 1429 (Zbírka první). 3. Směmovní věci české od r. 1440 do 1446. Díl II.: 4. Sněmovní věci české od r. 1446 do 1452. Díl III.: 5. Akta veřejná i sněmovní v Čechách a v Moravě od r. 1414 do 1428. 6. Akta veřejná i sněmovní v království Českém od r. 1432 do 1439. Díl IV.: 7. Akta mezi králem Jiřím a jednotou panskou v Čechách od r. 1463 do 1468. 8. Zápisy Pražské obecní od roku 1401 do 1430 (Zbírka druhá) 9. Akta veřejná i sněmovní v království Českém od roku 1453 do 1490. Díl V.: 10. Akta veřejná i sněmovní v království Českém od r. 1466 do 1500. Díl VI.: 11. Akta veřejná i sněmovní v Čechách od r. 1500 do 1509.

Listiny soukromé pojal do Archivu českého Palacký tyto: Do dílu I.: 1. Staré zápisy rodu Šternberského od r. 1386 do 1432. 2. Zápisy knížat Minsterbských v Olešnici od r. 1454 do 1489. 3. Zápisy ve věcech selských od r. 1389 do 1499 (Zbírka první). 4. Výpisky ze starých desk dvorských království Českého od r. 1384 do

1456 (Zbírka první). Do dílu II.: 5. Výpisky ze starých desk zemských od r. 1391 do 1456 (Zbírka první). 6. Nejstarší zápisy Hradecké od r. 1384 do 1404. 7. Zápisy Kozelské ve Slezku od roku 1480 do 1571. Do dílu III.: 8. Zápisy rozličných osob od r. 1398 do 1428 (Zbírka první). Do dílu IV.: 9. Některé zápisy kláštera Chotěšovského od roku 1272 do 1597. 10. Zápisy panství Pardubského od r. 1357 do 1536. 11. Zápisy Domažlické od r. 1404 až do 1526. 12. Zápisy města Horažďějovic. 13. Zápisy české v Uhřích od r. 1445 do 1490. Do dílu V.: 14. Výpisy ze starých desk zemských od r. 1471 do 1500 (Zbírka druhá). Do dílu VI.: 15. Zápisy všeliké o věcech soukromých od r. 1404 a násl. (do 1439).

Z výpisků právních a dějinných jsou: v dílu I.: 1. Seznání svědkův od r. 1453 do 1456 (Zbírka první). 2. Nálezy král. soudu dvorského od roku 1454 do 1465 (Zbírka první). 3. Kniha starého p. z Rosenberka. V dílu II.: 4. Řád práva zemského, latině i česky. 5. Výpisky právní a soudní ze starých desk zemských král. Českého od 1287 do 1437. (Zbírka první). 6. Pana Ondřeje z Dubé přípis králi Václavovi IV. a Výklad na právo zemské české. V díle III.: 7. Majestas Carolina, latině a česky. 8. Výpisky právní a soudní ze starých desk zemských království Českého (Zbírka druhá až do r. 1466). V díle IV.: 9. Nálezy soudu komorního v království Českém od r. 1471 do 1479. 10. Výpisky právní a soudní ze starých desk zemských království Českého (Zbírka třetí). V díle V.: 11. Zřízení zemské za krále Vladislava r. 1500.

Výtahy a přehledy z listin čerpané byly takto zastoupeny: Díl I. měl: 1. Registra zápisův od r. 1453 a 1454 (Polovice první). Díl II.: 2. Registra zápisův královských i obecných, r. 1454 (Pokračování). 3. Registra zápisův královských i obecných, r. 1454 (Dokončení). Díl III.: 4. Výtahy z listin rozličných od r. 1371 do r. 1471 (Zbírka první). Díl IV.: 6.*) Paběrky písemností rozličných z r. 1401 do 1420. 7. Paběrky písemností všelikých z let 1421—1438. 8. Diplomatář pana Viléma z Pernštejna. 9. Zápisy o věcech Šliknovských z r. 1480 do r. 1497. 10. Výpisky z českých register královských r. 1498 do 1502.

Byl-li Archiv český určen pro památky původně česky psané, musil se starati Palacký také, aby mohl vydati tiskem i ty, které byly původně jinak psány nežli česky. Že Palacký nejvíce práce a času věnoval století patnáctému, to jím vydané prameny nečeské nejlépe osvětlují. Pro dějiny koncilu basilejského ve sbírce „Památky hlavních koncilů v 15. století“ („Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti.“), r. 1857 připravil k tisku dvě latinské úvahy Jana z Dubrovníka (Johannis de Ragusio) „Počátek a průběh koncilu Basilejského“ a „Úvaha o tom, jak Češi se vrátili k jednotě církve“ („Initium et prosecutio Basiliensis concilii“ et „Tractatus, quomodo Bohemi reducti sunt ad unitatem ecclesiae“) a jednu latinskou úvahu Petra Zatecensis „Denník o skutcích Čechů na koncilu Basilejském“ („Liber diurnus de gestis Bohemorum in concilio Basiliensi“), listinné příspěvky pro dobu krále Jiřího

*) Tak číslováno samým Palackým, ale neprávem.

z Poděbrad vydal r. 1860 pod názvem „Listinné příspěvky k dějinám Čech a zemí sousedních za věku Jiřího z Poděbrad (1450—1471)“ („Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg von Podiebrad (1450—1471)“. Hnutí husitskému věnoval r. 1873 dva svazky, obsahující material od r. 1419 až do r. 1437, a nazval je „Listinné příspěvky k dějinám války husitské“ („Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges“), akta osoby Husovy se týkající uveřejnil r. 1869 v knize „Doklady, objasňující život M. Jana Husi, jeho učení a při na koncilu Kostnickém vedenou a spory o náboženství v Čechách v letech 1403—1418, které dílem neuveřejněny byly, dílem lživě vydány, nyní pak z pramenů samých čerpané.“ („Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403—1418 notas illustrantia, quae partim adhuc inedita, partim mendose vulgata, nunc ex ipsis fontibus hausta.“)

Palacký byl mezi prvními historiky vůbec, kteří upozornili na cenu tak zvaných formulářů. Roku 1840 v německém spise „O formulářích vůbec a českých zvláště.“ („Ueber Formelbücher überhaupt und die böhmischen insbesondere“) vyložil své mínění o těchto starých písemnostech. Formuláře podobají se v mnohém moderním vzorům korrespondencí. Přece však mezi oběma jest velký rozdíl. Moderní vzory korrespondence nemohou státi se pramenem historickým a to z toho důvodu, poněvadž nikdy skutečně vydány nebyly,

formuláře mohou býti pramenem historickým, poněvadž obsahují jako vzory takové listiny, které skutečně z kanceláře vyšly. Tam, kde se nedostává originálů listin, tam, kde chybějí opisy listin, mohou formuláře vykonati platné služby, ale ovšem jen tehdy, jestliže se jich užívá s náležitou kritikou Vždyť na př. často ve formuláři z listiny skutečně vydané, vynechána byla jména těch, kteří ji vystavovali, i těch, kteří ji přijali nebo kteří úlohu svědků zde zastávali.

Uvedli jsme sbírky, které Palacký vydal, a jistě jich počet i obsah stačil by k pochopení sběratelské a vydavatelské činnosti Palackého. Než význam této činnosti Palackého ještě více vysvitne a stoupne, uvážíme-li, že všechen ten vydaný materiál nebyl čerpán jen z archivů v Čechách, nýbrž že byl sháněn po celé Evropě, s níž v minulosti byli Čechové ve styku. Palacký s nákladem i vlastním vykonal daleké cesty za dopravních prostředků mnohem špatnějších, nežli jaké jsou nyní.

Nebude zbytečno, sestavíme-li zde jména všech těch míst, jichž knihovny a archivy poskytly Palackému příspěvky k jeho pracím historickým Jsou to: Bamberk, Basilej, Bělohrad v Sedmihradsku, Benátky v Italii, Berlín, Brno, Brod Vyšší, Buda-Pešt, Budějovice, Budišín, Děčín, Dobruška, Domažlice, Drážďany, Duchcov, Ellbogen, Erfurt, Florencie, Frankfurt n. M, Hora Kutná, Horažďějovice, Hořovice, Hradec Jindřichův, Cheb, Chlumec n. C., Chotěšov, Jihlava, Kolmar, Kouřím, Královec, Kremnice, Kroměříž, Krumlov, Lipsko, Litoměřice, Litomyšl, Lovosice,

Milán, Mnichov, Mölk, Náchod, Neuburg, Norimberk, Ochranov, Olešnice ve Slezsku. Olomouc, Osek, Pardubice, Paříž, Plassenburg (v Bambergu), Praha, Prachatice, Prešburk, Pulava, Rajhrad, Riedeck, Roudnice, Řím, Sedlec, Smečno, Tábor, Teplá, Třeboň, Vídeň, Wilhering (v H. Rakousích), Vorlík, Vratislav, Výmar, Zhořelec, Znojmo, Želivo, Žlutice.

Zásluha Palackého jako sběratele není zmenšena tím, že byl upozorňován na archivy některé, české věci obsahující, a že užíval přispění badatelů v historickém světě za jeho života vynikajících. Palacký ve svých vydáních s díky vzpomíná mužů, jako: Bezold, Boček, Burkhardt, Droysen, Edmannsdörfer, Ehmek, Emler, Erben, Grünhagen, Höfler, Chytil, Märcker, Schmidt (G.), Schön, Sickel, Šembera (prof.). Tomek a j. a bylo by jistě nesprávné, kdybychom i my je zde neuvedli, když již Palacký zásluhu súčastniti se při jeho pracech jim přiznal.

Historik, sežene-li si prameny k práci, již chce podniknouti, není ještě hotov se vší prací přípravnou. Nestačí míti látku, ale je třeba uměti jí rozuměti a kriticky ji probádati. Té úlohy musil se Palacký také sám podjati a položiti tím základ k pomocným vědám historickým u nás.

Jak třeba čísti staré listiny, zvláště papežské, k tomu ve spise „Literární cesta do Italie r. 1874“ podal Palacký stručný návod, a nabádal tím, aby nauka o rozvoji a podobě písma i starých zkratkách při písmu obvyklých (= palaeografie) byla u nás pěstována. Hojnými příklady zkratek slabičných, slovných, složených, příklady celých for-

mulí a souvětí hleděl aspoň nejnutnější věci ze svých zkušeností podati. Jako příspěvek k zjištění dat sestavil a vydal r. 1832 „Přehled současný nejvyšších důstojníků a ouředníků zemských i dvorských ve království Českém, od nejstarších časů až do nynějška“, a poznav, že zastaralá slova upadla v zapomenutí a jiná nová změnila časem svůj význam, položil r. 1827 článkem „Příspěvky ku glosserium řeči české“ (v Časopisu českého Musea) základ k staročeskému slovníku. Obírání se Palackého prameny dějepisu českého, přivedlo jej k studiu místo- a rodopisnému. „Pozoroval jsem záhy, napsal, do jaké nepaměti upadly u národa našeho nejen starodávné dějiny, příběhy a osudy měst, hradův, tvrzí a vesnic někdy dosti znamenitých, ale často i sama jména jejich původní a přesná Vše to zasypáno jest rumem války někdy třicetileté, a zaplaveno potom živlem cizím národu našemu, takže v proměněném nyní kroji a rouše novověkém bývá často dosti nesnadno rozeznati s jistotou osobnost místní staroznámou.“ Měl-li porozuměti listině do rukou přišlé, musil Palacký postarati se o historický místopis království Českého. R. 1846 v Časopisu českého Musea vyšla ukázka této práce „Ohlídka ve staročeském místopisu, zvláště krajův již poněmčených“ a r. 1848 práce sama s názvem „Popis království českého čili podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a tvrzí, též samot a zpustlých osad mnohých v zemi české, s udáním jejich obyvatelstva dle popisu r. MDCCCXLIII. vykonaného.“ Než ani po této práci Palacký ne-

opustil toto pole. Vycházeje ze zásady, že „starý rodopis v Čechách i v Moravě spojen jest nerozdílně s místopisem, protože jména rodinná všecka brána původně od hradův, tvrzí, měst aneb vesnic, kde která rodina měla obydlí a statky své“, chtěl podati dílo důkladnější a úplnější, obšírný historicko-místopisný a rodopisný slovník český. Ale nedošel k uskutečnění tohoto přání. Roku 1872 blízek hrobu, v II. svazku Radhostu, podal jen úryvek z obmyšleného spisu „Zlomky staročeského místopisu“ nechávaje vykonání úkolu celého silám mladším.

Palacký nezapomněl, že i mince jsou někdy dobrým pramenem historickým a zabýval se i jimi. Známkou těchto studií je článek „Vysvětlení některých českých mincí“ („Erklärung einiger böhmischen Münzen“, v Jahrbücher des böhmischen Museums) r. 1830 otištěný.

Za nejstarší památky historické pokládal Palacký řeč národů, a v pojednání „Také mínění o Francích a Varjazích“ („Auch eine Meinung über die Franken und Waräger“. Jahrbücher des böhmischen Museums 1830.) uznal platné služby, které dějepisectví může prokázati jazykozpyt. *)

*) „Der gesprochenen Rede folgte die geschriebene überall erst in spätern Zeiten nach, und unterblieb sogar bei vielen Völkerstämmen. Ist nun die gesunde Hermeneutik bei allen Denkmälern des Alterthums nicht allein zulässig, soodern auch nothwendig, so darf auch der Etymologie, als einer Hermeneutik der historischen Namen, ihr Recht nicht streitig gemacht werden, und es kömmt nur darauf an, das man sich bei solchen Untersuchungen nicht von den Grundsäzen der (freilich noch sehr unmündigen) etymologischen Kritik entferne.“

Psáti dějiny českého národa a bráti při tom výklad k věcem nejasným a nedoloženým u národů jiných, zvláště slovanských, to bylo pro Palackého věc nutná a správná. „Skoumatel český musí světla, kterého se mu doma nedostává, hledati v cizině, oznamovati se se zákony i s obyčeji jak sousedních, tak i jiných příbuzných národův, věda, že jako žádný jednotlivý člověk, tak ani národ žádný pod sluncem nikdy tak samorostlým nebyl a není, aby co do způsobův a obyčejův byl sobě neosobil více neb méně od pokrevníkův a sousedův svých. Zvláště pak obrátí zřetel svůj ku pobratřeným národům slovanským, a ve shodě neb neshodě řádův i obyčejův jejich vyšlakovav to, co všichni zdědili někdy ode společné matky své Slávy, cíditi je bude od toho, co později porůznu buď sami sobě byli ustanovili, buď od sousedův svých přijali.“ A jako příklad k tomuto svému názoru uvedl Palacký článek „Právo staroslovanské, aneb Srovnání zákonův cara Srbského Stefana Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách.“ (Časopis českého Musea 1837).

V historické kritice není u nás sice Palacký první, ale přece náleží mu i zde místo jedno mezi nejprvnějšími. Jako pomůcku k nauce stanovící pravidla, dle nichž byly zhotovovány listiny, a vykládající je (= diplomatika) r. 1836 v Časopisu českého Musea otiskl studii „Kritická úvaha i výklad základních listin kollegiátního chrámu Litoměřického“ a v ní ukázal, jak nutno a užitečno je rozeznávati při listinách, co je pravého a přesného, od toho, co se jakkoli podloudilo. „Platnost a cena listin záleží všecka jen na pravdě

jejich; dějepisci pak přede vším důležité jest věděti čas a dobu tu, ve které listina jakákoli složena i psána jest. Neboť i podvržená a tudíž právně neplatná listina může vždy ještě v historickém ohledu, jakožto staré svědectví, míti do sebe nemalou cenu, jestliže se jen ví, ze kterého věku a od koho to svědectví pochází. Slovem, diplomatická kritika jest věc první a nevyhnutelné potřeby pro skoumatele starožitností.“

Palacký neomezoval se jen na kritiku listin, šel i dále, kam jíti především musel, ku kritice pramenů druhotných, ke kronikářům. 24. ledna 1830 korunován byl Českou Společností nauk Palackého německý spis „Působení starých českých dějepisců“ („Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber“). Jako úvod položil tu Palacký na vyslovené přání posuzovatelů svoje pojednání „O dějezpytectví a dějepisectví v Čechách“. („Ueber Geschichtforschung und Geschichtschreibung in Böhmen“, z Monatschrift der Gesellschaft des vaterl. Museums in Böhmen (r. 1827), a v dalším bystrým způsobem rozebral činnost starých kronikářů od Kosmy († 1125) až po Václava Hájka z Libočan († 1553). Všechny zprávy z Balbínovy: Učené Čechy, (Bohemia docta), Knollových „Střediska dějezpytectví v Čechách a na Moravě“ („Mittelpunkten der Geschichtforschung und Geschichtschreibung in Böhmen und Mähren“) a Meinertových „Pojednání o českých dějepiscích prvního období“, („Aufsätze über die böhmischen Geschichtschreiber des ersten Zeitraums“) zde snesl, přidal životopisná data do jeho doby neznámá, podnikl kritiku všech dosavádních vydání starých kronikářů, uvedl různo-

čtení rukopisů dosud netištěných a konečně stanovil, pokud, v čem a jak se má kterému pramenu věřiti. Na přehlídku tohoto díla, které do dnes je nutnou pomůckou každému českému historikovi, přes to, že vyšlo r. 1830, dosud nedošlo. Tím není řečeno, že by jí nepotřebovalo. Potřebovalo plnou měrou a potřebovalo jí již za Palackého. Palacký sám vyslovil tu myšlénku tím, že v Pojednáních České Společnosti nauk roku 1869 otiskl studii „O Přibíkovi Pulkavovi z Radenína a jeho kronice“.

Jen letem mohl se dotknout Palacký v „Působení“ jiných pramenů historických, legend, a vůbec nemohl se zmíniti šířeji o těch kronikářích zahraničních, kteří ve svých spisech dochovali zprávy o dějinách českých. V obojím však aspoň hleděl nabádati a počátek učiniti, nemohl-li sám vykonati vše. Jak má historik užívati legend. příkladem ukázal v kritické úvaze „O umučení sv. Václava, podle legendy slovanské“ (Časopis čes. Musea 1837), a z kronikářů zahraničních vybral Fredegara a v studii „O kronikáři Fredegarovi a jeho zprávách o Samovi, králi českém“ („Ueber den Chronisten Fredegar und seine Nachrichten von Samo, König von Böhmen“ (Jahrbücher des Museums 1830) osvětlil jeho věrohodnost.

Přehlédneme-li všechno to, co posud jsme pověděli, zajisté nemůžeme než se podivovati píli i bystrosti Fr. Palackého. Než celou dosud uvedenou práci nepovažoval Palacký za hlavní, nýbrž za vedlejší, viděl v ní jen prostředek k dějepisectví. „Pro mne dějepisectví bylo cílem, dějezpyt jen prostředkem,“ přiznal se sám roku 1860.

Vydávaje se na spisování dějin, měl Palacký o dějepise a o úkolu dějepisce názory dosti odchylné od těch, které v Čechách se ujaly. Již r. 1819 žádal na historikovi: „Kdo příběhy národu našeho psáti chce, okolnosti ty všecky, kteréž ještě k oslavě jemu slouží, dobře povážiti, vlastnosti ducha národního dokonale znáti, velikým citům i vznešeným činům rozuměti, a k ideám života národu vznésti se musí.“ V Dějinách národu českého však teprve jasněji se o věci rozhovořil. „Dějepis vůbec, píše (I. čís 1. 7—8), jest nejpozdnější plod osvěty národův. Dějiny ve vyšším a pravém toho slova smyslu jen tam vznikají, kde národ duchem procitlý a ke společenským účelům ve stát zákony vlastními spojený, svobodnou vůlí s odpory svými zápasí, a kde zápas ten spolu tak zajímavý bývá, že i paměť jeho ráda se obnovuje. Jen tam, kde ušlechtilejší částka člověka vládne nad oborem činnosti pouze zvířecí, kde život lidský touhou po ideách a bohovosti nabývá významu vyššího a duch ani v kalu všednosti netone, ani jedem přebroušené smyslnosti se nevysiluje, kde jméno boha i vlasti, zákonův a ctnosti, práva i svobody budí v duších takový ohlas, že obec celá hotova bývá i krví svou o ně se zasazovati: jen tam díti se mohou skutkové, které připomínati potomstvu i milo i hodno jest. — Život bezidejný všude jest nepamátný a protož ani vypravován býti nezasluhuje. Dějepis ale nad to, zakládaje se celý na památkách strojných a zvláště na písemnostech, nemůže zanikati ani kvésti, leč při hojné a horlivé péči o nauky a umy vůbec. Dějepisec zajisté ne všecky památné

příběhy samy o sobě, ale jen ty vypravovati může, kterých paměť se mu zachovala. Potřebujeť pramenův dostatečných a všestraných, požadavkův určitých a srozumitelných, svědectví původních a hodnověrných, aby čtenáře své o tom, co a jak a proč se stalo, zpraviti mohl, aniž pak s pravdou se chybil.

A poněvadž každý skutek dějinný záleží na zápasu, tudíž na sporu dvou stran, do kterého vždy vášně lidské všelijak se vplétají: věčnými zákony práva i spravedlnosti vyhledává se, aby svědectví obojí strany vyslýcháno a nepředsudně uvažováno bylo. Kde toho nelze, protože ho s jedné strany snad se nedostává; tam šetřiti sluší při uvažování jednostranných zpráv tím opatrnější kritiky." „Dejepis, uvažuje na jiném místě, (II. č. I. 199.) vůbec jest konečný světa soud nad těmi, kdo jakkoli vynikali činností na dějišti světovém, — soud ovšem jen lidský, a protož ani neomylný, aniž dostatečný. K němu nicméně obraceli zření své a odvolávali se nezřídka i nejvýtečnější v životě národův působitelé, pro útěchu svou, kdykoli jim od vášní souvěkých za dobromyslné jejich snahy křivdu trpěti bývalo.

A skutečně, dějepisec každý koná jmenem celé humanity neméně vážný ouřad ve službě pravdy a spravedlivosti, nežli soudce povolaný ku ochraně státní společnosti: jen že dílo jeho stává se mu tím nesnadnějším, an hledati musí svědky své pouze mezi mrtvými, zřídka dostává se mu toho štěstí, aby dle potřeby sebrati mohl svědectví v počtu a váze obou stran dostatečné. Proto ale také povinen jest šetřiti tím svědomi-

těji zákonův historické kritiky. nechce-li na místě sudího státi se stranníkem a podléhati sám soudu spravedlivějšímu; v konání pak povinnosti své nesmí se dáti mýliti ani počtem, ani autoritou soudcův snad necele nestranných" „Má-li historie nám býti učitelkyní, nesmíme dělati z ní sobě — děvky" (III. č. I 20.).

Když dne 24. ledna r. 1828 podával Palacký stavovskému výboru zemskému plán, jakým by chtěl napsati své dějiny, vytkl, že nejedná se mu podati jen dějiny vnější, nýbrž také objasniti poměry stavovské v Čechách, zákonodárství. správu země, finance, zřízení válečné, kulturu náboženskou, literární a uměleckou, obchod i průmysl, život domácí a společenský, mravy i obyčeje. Byl to úkol veliký, ale Palacký doufal přece v jeho splnění za svého života, ba věřil v to i tehdy, kdy nalézal se nad hrobem a kdy viděl, že program, který dříve si učinil, nebyl splněn docela. Život sebe delší je krátký k vykonání tak ohromné práce! Palacký k studiu dějin vnitřních stále nabádal v spisech svých: „Věc ta jest nad míru důležitá, i velí nám, zaznamenal v dějinách (I. č. 1. 173.) nezanedbávati ničeho, cokoli posloužiti může k důkladnému poznání prvotinných řádův a obyčejův českých. V takovémto zajisté poznání zračí se vůbec teprv pravý duch a původní každého národu povaha, ze kteréžto rodí se jeho dějiny jako z jádra strom a květ, a z květu ovoce; ono jest klíč, jenž nám otvírá rozum toho, co kde a proč se stalo." Studií týkajících se vnitřních dějin napsal celou řadu. R. 1828 v Časopisu čes. Musea otiskl „O válečném umění Čechův v XV.

století", r. 1831 tamtéž studii „Pomůcka ku poznání řádův zemských království Českého v druhé polovici XIII. století". Historické statistice, na níž vždy kladl důraz, věnoval dva články, jeden německý (Monatschrift der Gesellschaft des vater. Museums in Böhmen (r. 1829): „Gradation der Bevölkerung Böhmens seit den letzten 60 Jahren") a druhý v Časopisu čes. Musea r. 1831 s názvem „Historické zprávy o lidnatosti země české". Poměry poddanství v Čechách zabíraly Palackému čas r. 1830, výsledky tohoto bádání však, vedle toho, co napsáno v Dějinách národu českého, veřejnosti byly sděleny teprve r. 1874 v německé sbírce „Listy pamětní" (= „Gedenkblätter") „K dějinám poddanství a nevolnictví v Čechách" („Zur Geschichte der Unterthänigkeit und Leibeigenschaft in Böhmen"). Krásné umění také nezůstalo Palackým nepovšimnuto. R. 1836 podal německým pojednáním „Nejstarší doba krásného umění v Čechách" („Die älteste Epoche der schönen Kunst in Böhmen" ve „Vorträge gehalten in der öffentlichen Sitzung der kön. böh Gesellschaft der Wissenschaften bei ihrer ersten Jubelfeier am 14 September 1836" o tomto studiu známky. Právní dějiny v Dějinách Palackého z dějin vnitřních došly nejdůkladnějšího propracování. K tomu nutily jej nejvíce výsledky podobných studií u vzdělaných národů v Evropě a potřeba znalosti jich pro práci vlastní. „Pomůcky ku poznání staročeského práva i řádu soudního" v Časopisu čes. Musea r. 1835 připravily půdu u čtenářstva tomu, co později z té partie bylo podáno v Dějinách. Že ani dějiny literární nezanedbával Palacký, to

mohlo by vysvitnouti z mnohého, co již dříve bylo uvedeno. Ale jak detailně zabýval se starou českou literaturou, toho nejlepším dokladem je studie jeho „O pranostikách a kalendářích českých, zvláště v XVI. století“. (Časopis českého Musea r. 1829.)

Palacký dříve než začal vydávati dílo svého života své „Dějiny národa českého“ zpracoval některé partie jich samostatně předem Činil tak i později, kdy vycházely již jednotlivé svazky jeho Dějin.

Palacký zcela správně si tak počínal, jednak ukazuje, jaké naděje mohou se do něho klásti, jednak důkladně probíraje a odůvodňuje to, nač v Dějinách jeho nebylo místa, neměla-li celková stavba tím trpěti. Ukázku, jak myslí psáti své dějiny, zvláště partie o husitismu podal článkem „K dějinám velkého mezivládí v Čechách, v létech 1439—1453“ („Zur Geschichte des grossen Zwischenreichs in Böhmen, in den Jahren 1439 bis 1453“. (Monatschrift der Gesellschaft des vater. Museums in Böhmen 1827) spiskem „Předchůdcové husitství v Čechách (1846) („Die Vorläufer des Husitenthums in Böhmen“) a studií „O panu Závišovi z Rosenberka (Časopis českého Musea r. 1831), kritickým rozborům věnoval „Vpád Mongolů r. 1241“ („Der Mongolen Einfall im Jahre 1241) (1842), „O báji krvavého sněmu Vilémovského za krále Václava IV.“ (Časopis čes. Musea 1842), „O Ruském knížeti Rostislavovi, otci královny české Kunhuty, a rodu jeho“, a „Výslech svědků o smrti krále Ladislava Uherského a Českého r. 1457 (1856) („Zeugenverhör über den

Tod König Ladislaw's von Ungarn und Böhmen im Jahre 1457 (1856).

Psáti dějiny národa českého bez souvislost s tokem dějin všeobecných, je věc sice možná, ale nesprávná. Palacký dobře vycítil vztahy, které spojují český národ s ostatními národy evropskými, zvláště slovanskými, a proto uznal pro sebe za potřebné i o dějinách jiných národů se poučiti. Hlouběji zajímaly jej zvláště národy slovanské. Učitelem Palackému v učení o kolébce Evropanů stal se Jul. Klaproth, o jehož názorech referoval také v Časopise čes. Musea r. 1831, 1832 a 1834,*) při otázce původu Slovanů držel se Pavla Šafaříka.**)

První díl vypravování dějin českých sahající až po r. 1197 vyšel r. 1836. Byl psán německy a nesl nápis „Dějiny české. Většinou dle listin a rukopisů" („Geschichte von Böhmen. Grösstentheils nach Urkunden und Handschrifften"). Jeho autor v předmluvě kojil se nadějí, že přivede vypravování dějin českých až do doby nejnovější, do svých časů, než nebylo mu toho přáno. Již roku 1850 ozvaly se v něm pochybnosti, že by takový úkol mohl za života svého vyplniti. Chtěl ukončiti aspoň r. 1620., ale ani k tomu nestačily chvíle jeho

*) O nejstarších dějinách a dějepisech národův Asiatských. Dle Jul. Klaprotha. Časopis čes. Musea r. 1831. O rozličnosti národův, zvláště a v Evropě a Asii. Ibid. 1832 — O velikém stěhování národův z Asie do Evropy. Dle Jul. Klaprotha. Ibid. 1834.

**) Ueber die Abkunft der Slawen. Nach Schaffarik Monatschrift der Gesellschaft des vater. Museums in Böhmen 1829. — Die slavischen Volkstämme in Europa. Jahrbücher des böhm. Museums. 1830.

života. Dne 15. července r. 1862 oznámil Palacký zemskému výboru nemožnost dovésti vypravování dějin českých až do své doby a zároveň klada sobě za mezník r. 1526 vyslovil prosbu, „aby muž věku mladšího a síly svěží povolán byl záhy k rozsáhlým studiím historie české“.

Když vyšla již první částka třetího svazku německého vydání Dějin Palackého, teprve tehdy došlo k vydání českému. R. 1848 objevila se na trhu knihkupeckém prvního dílu první částka „Dějin národa českého v Čechách a v Moravě dle původních pramenů“. V předmluvě přiznával se spisovatel, že dílo jím sepsané má posloužiti národu věrným obrazem jeho minulosti, „ve kterémžto by jako v zrcadle poznal sám sebe, a vzpamatoval se v tom, čeho mu potřebí jest“. Již z té příčiny mělo dílo sepsáno býti jazykem i duchem národním. Bohužel stalo se tak teprvé r. 1848.“. Než neostýchám se vyznati, psal zde Palacký, že všecky dosavadní historické spisy své, nevyjímaje žádného, považoval jsem vždy a považuji ještě za předběžná takořka studia čili za pouhé přípravy k dílu přítomnému, a že tudíž tyto Dějiny národu Českého pokládám za hlavní a poslední účel veškerého dosavadního snažení svého.“

R. 1851 vydal v obojím jazyku již dějiny doby husitské a započal od té chvíle psáti dějiny české jen po česku, dávaje překlad německý za svého dozoru pořizovati od jiných. R. 1867 dospěl ve vypravování k r. 1526. R. 1854 vydal český text od r. 1225 do r. 1253. Od r. 1870—1872 tiskl přepracované vydání doby husitské ve třech svazcích česky, a konečně vyplnil r. 1875 a 1876

mezeru od r. 1253 do 1403 ve vydání českém. Chystal se ještě v díle přídatkovém k Dějinám českým vylíčiti „jako jediným proudem všecky proměny, které události se během téměř tří století (1253—1526) jak ve státním ústrojí a v administraci, tak i ve mravních, právních a sociálních poměrech národa českého, pokud známost jejich k lepšímu porozumění dějinám potřebna jest“, chtěl v díle tom i umístiti pojednání jako počátkový nějaký pokus o duchu dějinstva slovanského a českého zvláště, o důležitosti a významu dějin českých v Eropě atp.“, ale to všechno zůstalo jen krásným plánem, jemuž uskutečnění Palackým odepřela Prozřetelnost. Dějiny národa českého roku 1526 zůstaly ukončeny sice, ale nikoli dokonány.

Prospěje věci, přehlédneme-li rozsah „Dějin národu českého“. Čtenář bude moci učiniti si pojem aspoň povšechně o tom, o čemž by se z Dějin mohl poučiti.

Díl I. Částka I. Od prvočátku až do r. 1125.

Kniha prvá. Úvod a Čechy předslovanské až do r. 451 po Kristu. Článek 1. Úvod o dějinách českých. 2. Předslovanští národové v Čechách. 3. Předslovanští národové v Čechách. Kniha druhá. Čechy slovansko-pohanské od roku 451 do 894. Článek 1. Čechové prvověcí. Článek 2. Báječné dějiny české. 3. Čechové a první Karolingové. 4. Povýšení Moravy (r. 803—863). 5. Velikost a pád říše moravské (r. 862—907). 6. Obraz obecného života českého v pohanství. Kniha třetí. Čechy křesťanské a vévodské, s poměry a hranicemi nestálými. Od roku 895 do 1125. Článek 1. Kře-

stanství v Čechách až po smrt sv. Václava (od r. 895—935). 2. Panování Boleslava I. v Čechách (r. 935 do 967). 3. Panování Boleslava II. (roku 967—999). 4. Čechy pod syny Boleslava II. (roku 999—1024.) 5. Nové zvelebení Čech skrze Břetislava I. (r. 1024—1061). 6. Čechy za Vratislava II. (r. 1061—1092). 7. Půtky o trůn mezi syny a synovci Vratislavovými (r. 1092—1125).

Díl I. Částka II. Od r. 1225 do 1253.

Kniha čtvrtá. Čechy a Morava pod vévodami, rozbroje mezi Přemyslovci 1125—1197. Článek 1. Soběslav I. (roku 1125—1140). 2. Vladislav II. (r. 1140—1173). Nové klesání Čech skrze půtky Přemyslovcův (r. 1173—1197). Kniha pátá. Čechy královské s řády slovanskými (r. 1197—1253). Článek 1. Kralování Přemysla Otakara I. (r. 1197 až 1230). 2. Kralování Václava I. (r. 1230—1253). 3. Obraz života státního a národního v Čechách i v Moravě, za převahy řádův slovanských. Přílohy ku knihám III. IV. a V. *A* Právo staroslovanské, aneb srovnání zákonův cara srbského Stefana Dušana s nejstaršími řády zemskými v Čechách. *B*. Rodopis Přemyslovcův. *C*. Vyšší duchovenstvo v Čechách i v Moravě až do polovice XIII. století, *D*. Rozdíly krajův a ouřednictvo jejich I. v Čechách, II. v Moravě. *E*. Ouředníci dvoru královského až do polovice XIII. století. *F*. Počátky rodopisu a místopisu českého i moravského.

Díl II. Částka I. Od roku 1253 do 1333.

Kniha šestá. Čechy za krále Přemysla Otakara II r. (1253—1278). Článek 1. Krále Přemysla Otakara II. moc rostoucí (r. 1253—1269). 2. Krále

Přemysla Otakara II. výše a pád (r. 1270—1278). 3. Povšechné úvahy o panování krále Otakara II. Kniha sedmá. Čechy za let 1278 do 1310. Článek 1. První České bezkrálovství r. (1278—1282). 2 Čechy za krále Václava II. (r. 1283—1305). 3 Čechy za krále Václava III. (r. 1305 a 1306). 4. Čechy v bezkrálovství a za králů Rudolfa I. i Jindřicha (r. 1306—1310). 5. Obraz společenského života Českého na počátku XIV. století. Kniha osmá. Čechy za krále Jana Lucemburského (r. 1310 až 1346). Článek 1. Čechy za panování krále Jana samého (r. 1310—1333).

Díl II. Částka II. Od roku 1333 do 1403.

Kniha osmá. Článek druhý. Čechy za krále Jana i syna jeho Karla (r. 1333—1346). Kniha devátá. Čechy za krále a císaře Karla IV. (r. 1346 až 1378). Článek 1. Král Karel před korunováním na císařství (r. 1346—1355). 2. Karel IV. po svém korunování na císařství (r. 1355—1378). Kniha desátá. Čechy za dob krále Václava IV. předhusitských (r. 1378—1403). Článek 1. Doba první a neshody s duchovenstvem (r. 1378—1393). 2. Doba druhá i neshody s panstvem světským (r. 1393—1403). 3. Obraz veřejného života v Čechách na počátku XV. století.

Díl III. Částka I. od roku 1403 do 1420.

Kniha jedenáctá „Husitství pod králem Václavem od r. 1403 do 1419. Článek 1. Počátky nepokojův církevních v Čechách (r. 1403). 2. Třetí kralování Václavovo. — Pokrok sporu církevního (r. 1403—1409). 3. Vzdělání a rozšíření nauky Husovy (r. 1409—1414). 4. M. Jan Hus a sbor Konstantský (r. 1414—1415). 5. Poslední léta pa-

nování krále Václavova (r. 1415—1419). Kniha dvanáctá. Války husitské od r. 1419—1431. Článek 1. Úvody válek husitských. (Od polovice srpna 1419 do polovice máje 1420.) 2. První výprava křižácká v Čechách. (Od polovice máje do počátku listopadu 1420.)

Díl III. Částka II. Od roku 1420 do 1431, čili od bitvy u Vyšehradu do vítězství u Domažlic.

Kniha dvanáctá. Války husitské od r. 1420 do 1431. Článek 3. Rozdíly stran husitských a druhá výprava křižácká v Čechách (r. 1420 list. do 1421 říj) 4. Nové rozbroje a třetí výprava křižácká (r. 1421 říj.—1424 říj.). 5. Jalová vyjednávání (r. 1424 říj.—1427 dub.). 6. Prokop Veliký. Přechod k offensivě. Čtvrtá výprava křižácká (r. 1427 dub.—1430 únor). 7. Rozhodnutí. Pátá i poslední kruciata proti Husitům (r. 1430 až 1431 září).

Díl III. Částka III od r. 1431 do 1439. Čechy a sbor Basilejský, Sigmund a Albrecht

Kniha třináctá. Čechy a sbor Basilejský. Sigmund a Albrecht. Od r. 1431—1439. Článek 1. Jednání přípravná (r. 1431 září - 1432 pros). 2. Čechové v Basileji (r. 1432—1433 dub.). 3. První námluvy Pražské; porážka Táboru (r. 1433 dub.—1434 června). 4. Kompaktaty (r. 1434 m. června—1436 srp.). 5. Sigmund (r. 1436 m. srp. až 1437 pros.). 6. Albrecht (r. 1437 pros.—1439 m. října).

Díl IV. Částka I. Věk Jiřího z Poděbrad. Od r. 1439 do 1457 čili do smrti krále Ladislava.

Kniha čtrnáctá. Veliké bezkráloví v Čechách

a král Ladislav (r. 1439—1457). Článek 1. První pokusy o volení krále (r. 1439—1440). 2. Bezvládí za převahy p. Ptáčka (r. 1440—1444). 3. Bezvládí za převahy Jiřího z Poděbrad (r. 1444 až 1448). 4. Boje po vzetí Prahy; rostoucí moc Jiřího z Poděbrad (r. 1448—1451). 5. Jiří z Poděbrad, správce zemský (r. 1451—1453) 6. Kralování Ladislava Pohrobka (r. 1453—1457). 7. O literatuře, sektách, rotách vojenských a mravích národu českého za věku Poděbradova.

Díl IV. Částka II. Věk Jiřího z Poděbrad. Od roku 1457 do 1471 čili do smrti krále Jiřího.

Kniha patnáctá. Kralování Jiřího z Poděbrad (r. 1457—1471). Článek 1. Volení a počátky panování. 2. Všeobecné uznání (r. 1458—1460). 3. Marné pokusy vyšší (r. 1460—1462). 4. Vrchol moci a pokoje (r. 1462). 5. Vrchol moci. První ústřky (r. 1462—1464). 6. Podryvy zmařené (r. 1464—1466). 7. Počátek bouře: Válka s odbojem (r. 1466—1468). 8. Vrch bouře: válka s králem Uherským. Část první: až do stání u Vilémova (r. 1468—1469 Mart.). 9. Vrch bouře: válka s králem Uherským. Část druhá: až do druhého vpádu do Čech (r. 1469—1470). 10. Dobouření (r. 1470—1471). Příloha ku knize XV. Dialog Jana z Rabšteina od roku 1469.

Díl V. Částka I. Věk Jagellonský. — Kralování Vladislava II. Od r. 1471 do 1500.

Kniha šestnáctá. Král Vladislav II. (r. 1471 až 1500. Článek 1. Volení a korunování Vladislava II. (r. 1471 březen—září). 2. Nerozhodné boje a vyjednávání mezi králi (r. 1471—1475). 3. Roztržení koruny české (r. 1475—1479). 4. Čechy

na nejnižším stupni. Ukončení starých, počátky nových rozbrojův (r. 1479—1485). 5. Porobení lidu selského. Smrt krále Matiáše (r. 1485—1490). 6. Vladislav král v Uhřích (r 1490—1494). 7. Vrchpráví šlechty (r. 1494—1500).

Díl V. Částka II. Věk Jagellonský. — Kralování Vladislava II. a Ludvíka I. od r. 1500 do r. 1526.

Kniha sedmnáctá. Kralování Vladislava II. (r. 1500—1516). Článek 1. První odsudek stavu městského (r. 1500—1502). 2. Potržky náboženské i manské (r. 1502—1506). 3. Dědic královský a druhý odsudek měst (r. 1506—1509). 4. Práva koruny České (r. 1509—1512). 5. Půtky stavovské a kníže Bartoloměj (r. 1512—1514). 6. Konec kralování Vladislava II. (r. 1514—1516). Kniha osmnáctá. Kralování Ludvíka I. (r. 1516—1526). Článek 1. Smlouva svatováclavská (r. 1516—1518). 2. Králova nezletilost. Nové spletky a půtky (roku 1518—1521). 3. Král Luvík v Praze. Obnova moci královské (r. 1521—1523). 4. Reakce vítězná (r. 1523—1525). 5. Rostoucí rozbroje a žalostný králův konec (r. 1525 a 1526).

Všechno, co uvedeno, podal Palacký na základě pramenů původních pomocí jich odkryl českou minulost, do jeho doby v mlze buď tonoucí, buď křiklavě a nesprávně vylíčenou. Palacký vypravuje dějiny. nechal i nahlížeti do způsobu, jakým pracuje, dopouštěl prostředkem hojných poznámek kontrolovati, odkud co čerpal a jakou cestou k výsledku došel. I literatury odborné, hlavně cizí rád si všímal a proti jejím názorům stavěl mínění svoje.

Palackého dějiny stoupají ještě ve významu svém tím, že byly psány od Palackého, jako otce národa.

Uvádívá se k chvále velkých historiků jejich nestrannost a snad čeká se, že i Palackému chválu tu vzdám, ale neučiním tak pamětliv jsa slov znamenitého dějepisce francouzského: „Nestrannost jest také velmi oblíbená — v předmluvách. Povinnost spisovatele jest přesná: nezatajovati žádné listiny pře, kterou říčí, a vypravovati jen to, co viděl v pramenech. Ale může-li tyto listiny a prameny vykládati jinak než svým vlastním duchem, svými náklonnostmi a předsudky?“

Palacký byl přívrženec myšlénky svobody, hlasatel politiky na idei národnosti založené, odchovanec Kollárovy vzájemnosti slovanské, původce českého státního práva a protestant, a jako takový napsal své dějiny. Palackého dějiny staly se proto knihou národa českého, že byly psány takovým duchem, duchem, který stal se majetkem snad všeho slovanského obyvatelstva v koruně České.

Volnost a rovnost všech občanů mezi sebou co synův této rodiny, byly dle Palackého, hlavní známky starých Slovanův, slovanští naši předkové od jakživa mezi sebou hájili a chovali: obecnou všech zemců svobodu, rovenství před zákonem a právem, vrchní vládu i dědičnou i svolenou spolu a na sněmích odpovědnou, svobodné volení úřadů místních i zástupnictva národního, a jiné podobné řády, až i chválenou všech svobod obecných záštitu, soudy porotcův. Válka husitská vedena byla pro svobodu vyznání náboženského mezi křesťany,

a první úspěchy husitské bylo také vítězství svobody. Ovšem ono dalo také světu poučení výstražné o nebezpečí, které bývá spojeno se svobodou a stíhá ji všude, kdekoli neobmezuje se sama řády positivnými a tudíž autoritou jakoukoli. Svoboda ve věcech lidských ráda bývá opakem jednoty a matkou nesvornosti; rozdrobuje každou pospolnost a tvořívá v ní strany, které rozdílnými cestami snaží se dojíti společného cíle. A vlastní nejednota a domácí půtky zastavily také úspěchy husitismu.

Jako zastance politiky národnostní prohlásil Palacký za hlavní obsah a základní tah celého dějinstva českomoravského ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvím a Německým. Římanství však dotýkalo se Čechů ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva, a proto lze říci, že dějiny české zakládají se vůbec hlavně na sporu s Němectvem čili na pojímání a zamítání způsobův a řádův německých od Čechů. Sousedíce oba národové spolu od více než tisíciletí, nemohli v tolikerém přátelském i nepřátelském se dotýkání uhájiti se vlivu obapolného. Zapírati pak se nedá, že v tom ohledu stránka česká byla více trpná nežli činná, jelikož na jevě jest, že německý živel nabýval v ní čím dále tím větší moci, netoliko v jazykovém, ale ještě více v politickém ohledu. Naproti tomu zase když vidíme dnešní Němce, vyzuvší se z někdejších řádův svých, snažiti se o uvedení a zobecnění mezi sebou řádův vlastně staroslovanských: může-li se s celou pravdou jistiti, že by i oni byli nepocítili v sobě nižádného vlivu od strany slovanské? Podobá se

paradoxii, a předce pravdiva jest ta věc, že jako u většiny dnešních kmenů slovanských starogermánské ústavy a řády úhrnkem vzaté zakořenily se již od několika století, tak naproti tomu staroslovanský způsob politie s malými výjimkami jest právě ten, po kterémž za našeho věku nejvalněji touží národové nejen germanští, ale i romanští.

Chceme-li dobře pochopiti dlouhověké proměny a výměny, je třeba pochopiti rozdíly prostného stavu slovanského i germanského. to je zodpověděti si musíme otázku: čím se dělil od sebe společenský stav prvověkých Slovanů a Němců?

Rozdíl obou národů hlavně se na tom zakládal, že Němci před svým pokřesťaněním byli vůbec národ válečný a výbojný. Slované pak naproti tomu národ pokojný a rolnický. Tím ovšem není řečeno, že by Němci nikdy nebyli chtěli pokoji a orbě, Slované pak neuměli vésti války. Smysl slov těch jest ten, že pravověkým Němcům cílem a pravidlem života bylo válčení, podmaňování, ubíjení sousedů a dobývání panství, Slované naproti tomu válku pokládali za stav mimořádný a činnost svoji národní obraceli k veškerému těžení rolnickému. Němci jako nositelé panování musili uznávati poddanost a porobu, Slované chtěli, aby všichni mezi sebou měli táž práva politická a tutéž svobodu osobní. Slované neznali rozdílu stavů, nebylo mezi nimi ani pánů ani otroků. Vždyť i vězňům dopřávali Slované rádi svobody a občanských práv.

Náčelníci husitští, dle Palackého, dali životy své nejen za svatou věc svého svědomí, ale i za národnost svou, hnutí husitské přispělo mocně

k povzbuzení a rozšíření lásky k vlasti a národní hrdosti ve všech vrstvách národa českého. Za válek husitských spor a zápas zásad socialních, aristokratie a demokratie, trvající od počátku dějin českých a vyplývající ze styků a potýček živlu germanského a slovanského v Čechách dostal nový život a směr. Husitské hnutí duchův zbudilo „zásadu národnosti k životu a uvedlo ji na jeviště dějin světových,“ „války husitské nabyly hned od počátku povahy a rázu boje plemenného, co souboj na život a na smrt, zejmena mezi Němci a Čechy.“

Kollárovu ideu slovanské vzájemnosti promítal Palacký daleko do minulosti. Drahomíra stojí mu v čele boje všeslovanského, Přemysl II. bojuje pro myšlénku slovanskou, Vitold pečuje o „uskutečnění panslavistické idey“ atd.

Hlasatelem českého státního práva prozradil se Palacký jako historik hned při začátku svých dějin. Slíbil vypravovati o Čechách i Moravě maje od jakživa úmysl „nerozlučovati co bůh spojil, a nedělati tam hrází, kde jich není od přírody“, a v líčení samém zvláště prodlévá obšírně u těch faktů, které pro české státní právo jsou význačny. Mezi Čechami a Moravou, jakožto sídly jednoho a téhož národa i částkami jednoho a téhož státu, nebylo dle Palackého, době převahy řádů slovanských co do státního práva ještě nižádného rozdílu znáti.

Dějiny husitské Palacký psal jako protestant. Ve sporu patnáctého století viděl protivy katolictví a protestanství. Hus byl mu původce a zakladatel protestantismu, co zástupce svobody duchovní, co křisitel svobody a práva osobního

přesvědčení ve věcech víry. Husitismem ohlásil se nový věk v dějinách křesťanských, „kdežto náboženství a víra, přestavše zakládati se na pouhé autoritě hierarchické, staly se pokladem duší a myslí svobodných, a kde přesvědčení lidské i svědomí mělo ne tak vnějším návodem, jako raději vnitřní potřebou a snahou, dle písma svatého i rozumu vzdělávati se". Husitům připadla úloha hájiti první valný pokus reformace křesťanské na základě rozumného výkladu písem svatých, národ český byl povolán dokonati dílo, které se počalo hranicemi v Kostnici zapalovanými, a měl dokázati před tváří světa, že nebyl to pouhý blud a klam, proč trpěli jeho učitelé. měl zasaditi se o to, že pravda křesťanská neprýští a neuspůsobuje se z ustanovení ani sebe vzácnější moci světské, ani sebe skvělejšího shromáždění církevního, ale z rozumného pojímání písma svatého; co slova božího, ježto člověk má přirozené právo dáti se vésti rozumem a svědomím svým i ve věcech náboženství a víry. „Člověk jest bytost rozumná i mravní, jíž voliti jest mezi dobrým a zlým; snažíc se k dobrému, nese a připodobňuje se k bohu. Náboženství pak to jest pravé, které k bohu vede. Cesty mohou býti rozdílné, jen cíl budiž tentýž a vůle upřímná".

Husitství nedokonalo úlohu svoji. Proč? Kořeny toho byly hlubší než-li porážka u Lipan. Onen duch pokroku a iniciativy vůbec, kterýž na počátku století patnáctého vyvodil tolik neslýchaných skutků na jevo, zakrsal pomalu v duchovním osamocení podobojích, pod vládou autority ještě přísnější, nežli ji vídáno kde jinde.

„Ani v umění válečném byli Čechové nepokročili od věku Žižkova a Prokopova, kališnický pak rigorismus stavěl myslnému vzletu a rozhledu ještě větší překážky, nežli sama církev Římská; cokoliv zbývalo tehdáž pokroku na poli náboženském, utíkalo se do ušlechtilé sice, ale duchem poněkud obmezené Jednoty Bratří českých, jimžto spíláno pikharty“.

Palacký r. 1873 měl příležitost zmíniti se o své náklonnosti k Jednotě Bratří českých. Dával jí proto přednost, že kladla a spatřovala podstatu křesťanství více v praxi nežli v theorii, více v lásce k Bohu a k lidem, nežli v jakémkoli svodu dogmatickém, že „odvodila věrné své vždy od přílišného hloubání a hašteření se o článcích víry, ana chtěla jen prostě věřiti, cokoli jí v písmě svatém zráčilo se co nauka Kristova. Při tom však ani nelpěla vždy na slovích svých, osvědčujíc se, že o čemkoli kdy bude lépe poučena, ochotně přistoupí k naučení lepšímu“. Tato slova ovšem neznamenají, že Palackému líbila se Jednota Bratří českých ve všem i vždy. Několikrát v Dějinách se o ní zmínil, a třeba že vždy činil tak s radostí, nečinil tak vždy přitakaje. Výše jsme uvedli, že z r. 1475 zaznamenal „ušlechtilá sice, ale duchem poněkud obmezená Jednota Bratří českých“ a při výkladu učení Chelčického o myšlénce, která nejpředněji značila nauku jeho, to jest zamítání práva k válčení, ba i práva ke trestu smrti mezi křesťany, vyslovil se takto: „Učení Chelčického mělo tu samou vadu do sebe, kterou stíhal u zákonův světských, totiž že nevšichni lidé mohli jich plniti. Dá se namítati: kdo

bude míti trpěti křivdu, když budou všichni lidé chovati se dle zákonův Chelčických a nebude nikde násilí ani pronásledování? Patrné jest, že zákonové tito, nedavše se upovšechniti, nehodili se pro celek společnosti lidské, ale již od původu svého hleděli k menší toliko částce její; neb sbor utlačovaných víry Chelčické předpokládal sbor utlačitelův, zůstavajících kromě víry".

Podali jsme náčrt ducha, kterým psány jsou Dějiny Palackého, a je třeba ještě uvésti, jaký povšechný ráz a význam stanovil Palacký dějinám českým. R. 1861 v Riegrově Slovníku naučném vyložil stručně to, nač v Dějinách svých místy upozorňoval:

„Dějiny české jsou dějiny národu slovanského, bydlícího nejzáze na západu a jako v srdci Evropy, a zachovavšího byt svůj na způsob půlostrova v moři německém. Z toho hned následuje, že v něm dva živlové, slovanský a německý, stýkají, potýkají a pronikají se ve spolek od věkův až podnes. Hlavní známka Slovanství, v čas vystoupení jeho na jevišti dějin byla svoboda lidu obecného; hlavní známka Němectví, v čas prvního stýkání se s Čechy, moc a zřízenost. Slovan od jakživa neužíval zbraně k útoku, ale k obraně, nebažil po panství, ale zdráhal se poroby, nežádal nežli v pokoji a úklidu těžiti orbou a řemesly, i nesnadno ocitoval se v poměrech prostrannějších, nežli jsou rodina i obec; u něho ráda ujímala se demokracie bezuzdná, tudíž svoboda sice a rovnost všech spolubydlitelův, ale také nevázanost a nepodřízenost jedněch druhým, nedostatek vyšší autority, ústřednosti a osvěty, a tudíž politická

nedospělost a málomocnost. Neboť jen autoritou tvořívá i drží se ve společnosti lidské jednota i pořádek, moc a vláda, státní řád a mohútnost; jen vyšší rozhled politický uznává potřebu oné vzdělanosti (civilisace), která podává se a roste od národův k národům, od věkův k věkům, co nejušlechtilejší květ a nejdražší dědictví ducha lidského.

Hlavní zdroje osvěty v dávnověkosti byly s jedné strany v lidu Izraelském pravá víra v jednoho boha, s druhé u národu Řeckého rozumná filosofie, zvláště pak zdravá logika, pošlá ze školy Sokratesovy; spojení a zdokonalení obou ve křesťanství, a uvedení i zdomácnění tohoto ve světovládném Římu, převyšují svou důležitostí všecky jiné skutky dějin světových. Jimi narodila se jadrná ona osvěta evropská, kterážto, ač dušena i kalena od svého zrození nepříznivými živly nesčíslnými, vlastní svou mocí předce co nějaký oheň božský vzmáhala se věk po věku, panuje podnes světu, a panovati bude i v budoucnosti nedohledné. Největší porušení brala hned s počátku z přílišného absolutismu a centralisace starých císařův Římských, jichžto působením skrze mnoha století ochabnul a zakrsal duch lidský, a národové se byli stali takořka pouhými stády bez vůle a moci. Nastalo sice vzkříšení skrze tak řečené stěhování se národův, v němž energie osobní dostala se na vrch, a na místo uchvadlé jedinovlády stoupila mnohovláda bujná, kteráž ale sobeckým směrem svým přičinila ještě neplechy a neřesti, ano na místě jednoho panovníka vyrojilo se jich na sta tisícův a to surových i krutějších,

nežli byl onen. Na štěstí ale duch křesťanský, ač neušel také porušení, měl předce vždy tolik výtečnosti a mravní síly do sebe, že již nedal zahynouti ovšem důstojenství člověckému. Papežstvím Římským a císařstvím Karolingickým utvořily se na západě nová dvě centra osvěty a umění panovničího, ježto jala se zahrnovati všecky národy do oboru svého působení. I Čechové museli se stýkati s nimi, a buďto zahynouti v zápasu nekonečném, aneb opustiti dávné spůsoby své, a pokřesťanštiti i podvoliti se pod vyšší moc ústřední. Zvláště od té doby, co Maďaři osadivše se v Podunaji překáželi přímému spojení jejich s Cařihradem, nemohli již domáhati se řádův evropských, leda prostředkem Němcův. Tito tedy ve dvojím ohledu stavili se před Čechy: co národ sám o sobě, bojovný a bažící po kořistech i panství, a co šiřitelé nových řádů náboženských a společenských, které byli z Říma přijali. Bohužel ale oni, bažíce především po panství, za své apoštolování ve Slovanech požadovali všude, hlavně daní a poroby. Křesťanství, jehožto základní známka jest všeobecné bratrství pokolení lidského, čili uznání hodnosti člověčí v každé osobě a rovnosti všech před bohem, v rukou německých proměnilo se v pomocný nástroj choutek panovnických. Pod jeho praporem podmanili sobě Němci nejeden národ slovanský, jenž se vzpíral od nich přijmouti jeho dobrodiní. Čechové ušli témuž hlavně přijmutím víry křesťanské od apoštolův slovanských, ale nemohli odolati, aby nevnikly k nim řády církve latinské prostředkem Němcův, a s nimi jakási odvislost od říše Německé. S tím spůsoby vlády

německé, rozdíly stavův a řády feudální, panství jedněch a poroba druhých, i veškero ústrojí autority západoevropské vtíraly se do národu, a jaly se měniti zenáhla sociální poměry, mravy a obyčeje, ba i jazyk jeho, zvláště když se králům českým vidělo, podpírati moc svou proti šlechtě domácí také potahováním cizího kapitálu i cizích sil dělných, tudíž hojných osadníkův německých do země. Nedálo se to ovšem bez odporu; stýkáním se s cizotou zmáhalo se i uvědomění české, a starodávný duch demokratický odolával, tu jen passivně, tu i činně, pokroku v měnění prvotních řádů domácích; zápas ten pověký působí, jak veškeren téměř obsah, tak i největší zajímavosť dějin českých. Čechy následkem toho staly se záhy v Evropě takořka mostem mezi západem romanskoněmeckým a slovanských východem. Nejpamátnější úkaz toho byly nepokoje husitské, v nichžto staroslavná demokratie jala se i brannou rukou do být zase ztraceného pole svého. To, co v prvověkých zásadách křesťanských bylo srodného s duchem původně slovanským (bratrství všech pravověrných a rovnost před bohem i před zákonem), napomáhalo znamenitě i počátku i vzrůstu a moci sekt husitských, zejména Táborův a Sirotkův, bojovavších, jak sami pravili, netoliko pro víru, ale i pro národnost slovanskou.

Byl to v jistém smyslu vrch působení českého v dějinstvu, když oni opře še se ve jménu čistého evangelium a národnosti své proti dvěma hlavním ústavům společnosti středověké, hierarchii totiž řádům feudálním, uvedli první zásadu reformy do života evropského: ale byvše utkáni netoliko

veškerým západem sjednoceným, nýbrž i domácími již živly feudálními, a nepodporováni od rodákův svých na východě, po zápasu dlouhém a podivuhodném podlehli konečně v bitvě u Lipan. Od té doby vítězství živlův a řádův západoevropských, ač výtečným Jiřího Poděbrada působením ještě na čas pozadržené, stalo se konečně neodvratným a neodolatelným. Šlechta feudální, dostavši se na vrch, ochromila nad sebou moc královskou, pod sebou pak uvedla lid obecný do poroby; a nezadlouho národ, kterýž dříve zplodil byl válečníkův a hrdin množství světu na odiv nepostačil již ani uhájiti sebe sám. Pomocí zahraničnou vztýčila se sice moc panovníkova v zemi zase, zvláště o tak řečeném sněmu krvavém 1547 a v osudné bitvě Bělohorské 1620; ale i to vydařilo se již jen k zemdlení národu, tak že přišla doba, kdež i konečné jeho zahynutí, zároveň ostatním kmenům slovanským na Polabí, předpovídáno, a od nepřejících v pochybu dáváno býti mohlo, náleží-li mu ještě právo národnosti. Patříce tedy k celku dějin českých, shledáme, že tu ovšem nemáme činiti s národem mohutným a co do politického ústrojí a moci své pořád rostoucím jakoví jsou ku př. národové Anglický, Franský a Ruský, ale s národem poměrně malým, jenž ve stýkání a potýkání se s živly západními osamocený, dav se opět a opět do zápasu nerovného s ustrojenou reakcí světa Římskoněmeckého, po tytýž zázračném vyvinutí sil, vysílený klesal a hynul dlouho nebezpečně, až teprv v době nejnovější ukazuje procitlé opět snažení národní, o němž jest důvodná naděje, že povede ke skutečnému vzkříšení a znovuzrození.*

Blíže se ku dokonání svého úkolu životního, musil Palacký obhajovat některé části svého díla. Bylo to hlavně proti Němcům, kteří více duchu dějin Palackého odporovali, než-li jednotlivostem. Prof. Constantin Höfler byl špicí boje ze strany německé proti Palackému vedeného a on také v boji tom podlehl. Svoji práci obhájil Palacký spisem: „Dějiny Husitství a prof. Constantin Höfler r. 1868“ („Die Geschichte des Hussitenthums und Prof. Constantin Höfler“) tak skvěle, že vítězství mu upírati bylo by nespravedlivé.

Řeknu-li, že Palacký na poli českého dějepisu položil základy k veškerému nynějšímu bádání, že jeho práce staly se úhelným kamenem stavby české historie, nevím, neřekl-li jsem tím příliš málo. Mnoho Palacký vykonal, mnoho však také vykonati odkázal potomkům. On rozžal pochodeň v temnotě, on dal se na pouť, aby razil cestu a volal za sebou pracovité následovníky, on dovedl nadchnout a získávat k práci.

Kde jsme dnes na poli dějepisectví českého, co vyplnili jsme z odkazu Palackého? — — —

Mohu postaviti tu otázku, ale necítím se povolaným ji zodpověděti.*) — — —

*) Upozorňuji své čtenáře na pěkný článek J. Golla, „Palackého program práce historické“ v Českém Časopisu historickém IV. 1—11.

